

BİLİM^{ve} SANAT

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

KASIM 1981

100 TL

11

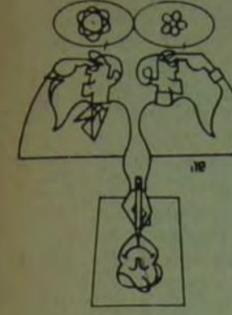
TÜSTAV

İKTİSAT KONGRELERİ
TEKİNİĞİN GELİŞMESİ

DERGİ-OKUR İLİŞKİLERİ	3	BİLİM VE SANAT
TEKNİK UÇRAŞININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE ANLAMI	4	ZEKİ TEZ
KARİKATÜR	11	NEZİH DANYAL
EVİRİM TEORİLERİNİ ÇARPITMA ÇABALARI	12	SEROL TEBER
ALGORİTMA	16	NAZİF TEPEDELENLİOĞLU
EDEBİYAT ÖĞRETİMİ Mİ, EDEBİYATTAN SOĞUTMA EĞİTİMİ Mİ?	19	SEZAL KAYNAK
EDEBİYAT VE TOPLUM	21	DIETER SCHLENSTEDT ÇEV: SARGUT ŞÖLÇÜN
SEVGİ SOYSAL'I ANMAK	25	YILMAZ ONAY
ONLAR İŞÇİ İSTEDİLER, BİZ İNSAN GÖNDERDİK	26	AHMET SAY
İKTİSAT KONGRELERİ VE TOPLUMSAL SİYASET	29	M. ŞEHMUS GÜZEL
ŞEFİL AMA LUMPEN DEĞİL	37	VEYSEL ÖNGÖREN
AVUTMACA-ÖVÜNME-YILGINLIK	39	ASLAN B. KAFAOĞLU
KIRK YIL ÖNCEKİ DERGİLERİMİZ:9 PROJEKTÖR	41	REMZİ İNANÇ
SANAT POLİTİKA-HALK YİĞİNLARİ İLİŞKİLERİ	43	DOĞAN DEMİR
BÖLGE TİYATROLARI: SÖYLENİŞLERİN YİNELENMESİ	45	LEVENT TARHAN
MALİYECİ CAVİT BEY'İN 1918 KASIMINDAKİ SORGULANMASINDA GOBEN-BRESLAV OLAYI VE ALMAN ANLAŞMASI	48	OSMAN S. AROLAT
TEKNOLOJİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ	50	MEHMET KÖK
SATRANÇ	51	EMREHAN HALICI
KARİKATÜR	52	MUSTAFA DOĞRUER

Sahibi: A. NAKİ ÖNER ● Sorumlu Yazışları Müdürü: MEHMET ÖZTOPRAK ● Genel Yayın Yönetmeni: VARLIK ÖZMENEK ● Teknik Sorumlu: VECDİ BAŞKESİK ● Adres: Emek İşhanı (Gökdelen) Kat: 13, No: 1300 Kızılay' Ankara ● Dizgi: EMAS ● Baskı: EMAS ● Kapak Baskı: Pelin Ofset ● Abone Koşulları: Yurtiçi Yıllık 1000' Altı Aylık 500 TL, Yurtdışı Yıllık 40' Altı Aylık 20 DM ● 5 adetten az isteklerde her dergi için 100 TL'lik posta pulu gönderilmesi yeterlidir. ● Posta Çeki No: 125261 ● İlan Koşulları: Arka Kapak (R.) 25.000' (S.B.) 12.000 TL, İç Sayfalar Tam Sayfa 10.000' 1/2 Sayfa 5.000' 1/4 Sayfa 2.500 TL ●

DERGİ-OKUR İLİŞKİLERİ

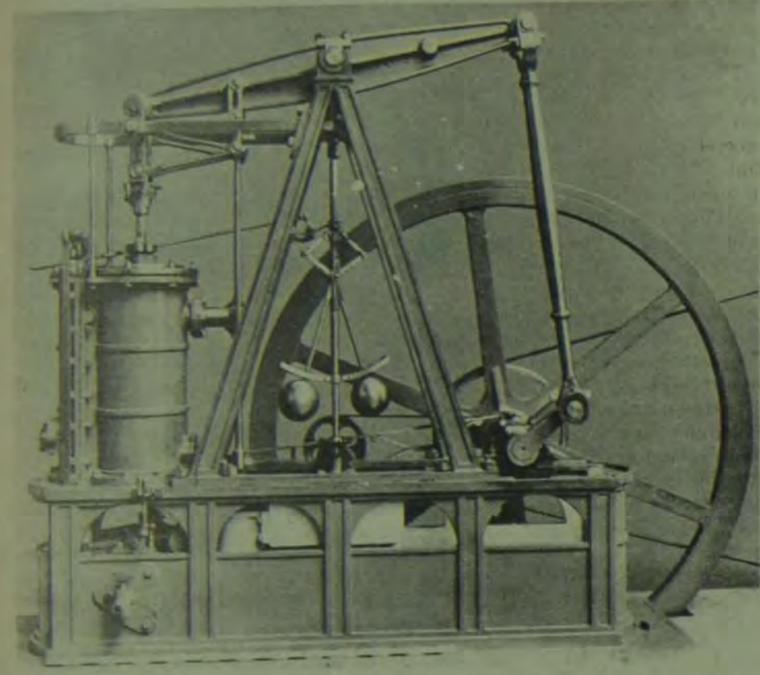
Bilim ve Sanat 11'inci sayısına, Türkiye'nin toplumsal tarihinde büyük bir atılımı anlamlandıran gelişmenin mimarı, Kurtuluş Savaşının önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün 43'ncü ölüm yıldönümünde anarak girmektedir. Atatürk'ün bu gelişme içinde önemini duyurduğu kültür ve kültürel değişim konularını cesaretle ele almanın, eskiyip gerileyen yerine yeni ve sağlıklı gelişmenin tartışmasını yapmanın onbir aydır sürdürdüğümüz kıvancını tüm okurlarımızla paylaşıyoruz.

Geçtiğimiz aylar içinde kültür yaşamımız açısından en ilginç olay, ekonomimize yön veren bankerlerin bu alana girmiş olmalarıdır. Bir büyük bankerlik kuruluşu tarafından oluşturulan sanat vakfı, artık kültürel yaşamımızın da bankerlerin denetimine geçmeye başladığının işareti olarak yorumlanabilmektedir. Bankerlerin sanat-kültür vakıflarındaki büyük fonların sanatçılarımız için ne ölçüde çekici olabileceğini zaman gösterecektir. Bununla beraber bu çekiciliğin önemli ölçüde etkin olabileceği gözden kaçmamakta, örneğin bankerlik kuruluşları ile büyük reklam bağlantıları olan gazetelerin tutumları da dikkat çekmektedir.

Bilim ve Sanat bir yıla yaklaşan yayın yaşamında kendisine gösterilen ilgi ve güvene içtenlikle teşekkür etmekle birlikte, salt seçkin ve nitelikli yazarlar topluluğu olmayı hedeflediğini bir kez daha hatırlatmak ister. Dergimiz, amaçladığını gerçekleştirmek, belli bir toplumsal birikime katkı yapmak için işlediği konuların seçilip saptanması, işlenmesi ve tartışmalarla zenginleştirilmesi işlevlerine okuyucunun canlı bir ilgi ile katılımını sağlamak zorundadır. Dergi ile okur arasında, canlı, yaratıcı bir bağ kurulmalıdır ve Bilim ve Sanat için bu, birincil öneme sahip bir sorundur. Dergi, yayınlanan yazıların konularına göre yalnızca o konuya ilgi duyanlara değil, gerek bilim, gerekse sanat konularında büyük yığınlara seslenmesini bilmek, bunun için de okuyucularından gerekli katkıyı sağlamak zorunluluğunu duymaktadır.

Geçmiş onbir ayın deneyiminin ışığı altında ulaştığımız bazı sonuçlardan ya da değerlendirmelerden söz edebilmek olanaklı gözükmektedir. Aslında Bilim ve Sanat'ın bu kısa deneyimi ile ilgili olarak kendisini değerlendirmesi büyük ölçüde okuyuculardan gelen sözlü ve yazılı eleştirilere dayanmaktadır. Ortaya çıkan en önemli eleştiri konularından biri derginin işlediği sorunların sadece ciddi ve nitelikli bir şekilde değil, bunun yanında, akıcı, çekici ve yaşamla içiçe biçimde işlenmesi ya da tartışılması gerektiğidir. Bugüne kadar Bilim ve Sanat'a bu konuda ulaşan olumlu izlenimlerle yetinmemiz söz konusu olamaz, yaratıcılığın sonu olmadığı, bunun için de sürekli yeni araştırma ya da tartışma alanlarının bulunup çeşitlendirilmesi gerektiği temel inançlarımızın başında gelmektedir. Yaratıcılığın yolu ise yaşamı aktif bir biçimde kavramaktan ve bunun mücadelesini yapmaktan geçmektedir. Bu nedenle dergi yaşamını yeni yazarlara açmak, okuyucularımızdan yazar kazanmak, bizim için bir değerli zorunluluk haline gelmektedir.

Bilim ve Sanat bu konuda inançlarını güçlendiren, pekiştiren örneklerle karşılaşmıştır; karşılaşmaktadır, giderek daha fazla karşılaşacaktır. Bu sayımızda polisaj işçisi Doğan Demir arkadaşımızın bize gönderdiği mektubu, bir yazı olarak yayınlamaktan kıvanç, bu tür katkıların belirttiğimiz anlamdaki değeri açısından da sevinç duyuyoruz. Bu konudaki inanç ve güven duygularımızla...

James Watt'ın buhar makinası.

TEKNİK UĞRAŞININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE ANLAMI

Zeki TEZ

1. GİRİŞ

18. ve 19. yüzyıllarda "sanayi devrimi" sürecinde gelişen teknik, yeni ve gelişmiş bir yaşam olanağı vaat etmekte kalmıyor, ayrıca da politik ve toplumsal hak kazanımı, ekonomik liberalleşme ve her şeyden önce de ulusal birlik içinde toplumsal güçlülük umduruordu.

Teknik yalnızca dış yaşam koşullarını temelden değiştirmekle kalmayıp ilerleyen bilimsel anlayış, politik olaylar, her iki dünya savaşı ve toplumsal yapıdaki köklü bir değişimle bağlantılı olarak insan yaşamının ve düşünsel deneyimin tüm boyutlarında sürekli ve etkin bir gelişimi ortaya sermiştir. Tekniğin ve

göre (Industrial Revolution in Revolution und Gesellschaft. Theorie und Praxis der Systemveränderung, Freiburg 1973, Herder, S. 47-63): "Bunda teknolojik, ekonomik ve sosyal değişimlerin ivdirilmiş her bir evresi anlaşılır; 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de, o zamandan sonra da hemen hemen tüm Avrupa ve Kuzey Amerika devletlerinde ve de Japonya'da böyle değişimler yoluyla, nispeten dural bir tarım toplumundan artan bir ekonomik gelişmeye yetkili sanayi toplumuna doğru adım atılmıştır". Avrupa'daki sanayi devriminin ilk dönemini ikinci sanayi devrimi dönemi olarak kimya ve elektroteknik sanayii, üçüncü dönem olarak da atom enerjisi, bilgisayar ve yarı-iletken sanayii izlemiştir.

İngilizlerin anlayışına göre sanayi devrimi yaklaşık olarak 1750-1850 arası dönemi kapsar. Almanya'da ise sanayi toplumuna başlangıç 50-70 yıl daha geç olmuş, bitimi ise küçük bir evre kaymasıyla 1860-1900 arasında olmuştur.

Forbes'e göre (A History of Technology, Oxford, Clarendon Press, Vol. 4, p. 148): "İngiltere dışında devrim 1880'lerde bile tamamlanmamıştı. Böylece Almanya'nın 1870'lerden önce bile sanayi basamağına adım attığı söylenemez".

Sanayi devrimi 18. yüzyıldaki siyasi ve ekonomik ön koşullar İngiltere'de en uygun olduğu için orada olageldi, orada kendi çehresini ve ilk kapitalist kalıbını kazandı. İngiltere'deki sanayi devrimi, Amerika ve Fransa'daki siyasi devrimlerle aynı zaman dilimi içerisinde gerçekleşmiştir. Önceleri bilimin eğlendirici ve eğitici yanı daha çok ilgi görmüştü. 18. yüzyıl Avrupasında ise bilimle kazanılan teknik olanakların oyunsal gösterilerle sınırlanmış olacağı düşünülemez. Oyunsal gösteri sevinci buluşlara dayanak oldu. Derebeyi saraylarında imalâthaneler kuruldu ve teknik yeniliklerden yararlanılmaya başlandı.

Üretimde devrimin başlayabilmesi için emeğin üretkenliğinin artması ve sermayenin olgunlaşması gerekmektedir. Sömürge topraklarının (Hindistan, Mısır, vb.) maden kaynaklarının ve plan-tasyon ürünlerinin köle çalışmalarıyla işlenmesi ve buralardan sağlanan hammad-delerin ürüne dönüştürülüp satılması sonucu oluşan büyük ticaret karlılarındın yeterli sermaye birikmiştir.

Sanayi devrimini belirleyen ön koşullar 16. ve 17. yüzyıllarda oluşan deneysel nicel bilimlerde ve kapitalist üretim yöntemlerinde ulaşılan durumdu. Bunda da başarı büyük oranda Avrupa'nındı.

"Sanayi devrimi" terimini ilk kullanan, 1844 yılında Friedrich Engels (1820-1895) oldu. 1766-1787 arasında pamuklu mal üretimi 5 kat arttı. Ticaret ve tarımdaki gelişme ise en az bu oranda hızlı idi. İmalâtta bölüşüne artan üretkenliği de ancak "devrim sözcüğü niteliyebilirdi.

19. yüzyıl sonları İngiltere'nin dünya pazarlarına egemen olduğu serbest ticaret kapitalizmi çağından, dışarıya uyguladıkları yüksek gümrük duvarları yardı-

myla Fransa, Almanya ve ABD'nin geniş tabanlı finans kapitalizmi çağına bir geçişi işaret eder. Bu yeni dönemde özellikle Almanya ve ABD'de küçük aile şirketleri arasındaki yarışma, 20. yüzyılın dev tekellerini oluşturacak olan büyük anonim şirketlerin kurulmasına yol açtı. Bunların büyümeleriyle birlikte kimi bilim adamları (Kelvin, Edison, Siemens vb.) iş adamlığına kaydılar. Bu arada, ilk kez olarak bilimin, büyük çapta, savaşta da uygulandığını görüyoruz (denizaltı, torpil, patlayıcı maddeler, güçlü silahlar ve savaşın makinalaştırılması).

Doğabilimlerinde merkezî yerde mekanik bilimi duruyordu. Temel yasalar bulduktan sonra onlar matematiksel olarak dile getirildi ve 18. yüzyılın sonlarında yüksek bir soyutlama derecesine gelindi. Bir balkonun yük altında kırılma dayanımı, önceleri Galilei (1564-1642), ardından Hooke (1635-1703), Mariotte (1620-1684), Leibniz (1646-1716) ve Bernoulli (1655-1705), daha sonra da Euler (1707-1783) ve Coulomb (1736-1806) tarafından incelendi. Sonunda klasik esneklik kuramı Navier (1785-1836) ve Cauchy (1789-1857) tarafından geliştirilerek son biçimini aldı.

Deneysel doğabilimlerinin gelişimi aynı zamanda aygıt yapımına da dayanıyordu. Kimi aygıtlar tâ ortaçağda vardı. Önceleri saatler (ilk mekanik saat 13. yüzyılda, ilk astronomik saat ise 1354 yılında Strassburg kilisesinde), ardından da teraziler, kompas, pergel, uzaklıkölçerler vb. kullanıma girmişti. Optik aygıtlar, mikroskop ve teleskop, optik camlar, sarkaç, dereceleme (taksimat) makinası, hesap makinaları, denizcilik (navigasyon) aygıtları, termometre, manometre, barometre, hava pompaları, kimyasal çam aygıtlar, vb. ise daha sonraları geliştirildi. Aygıt yapımı 17. ve 18. yüzyılda İngiltere'de en parlak durumuna ulaştı. İmalâthaneler ve satış dükkanları bilim adamlarının ve amatörlerin uğrak yerleri idi ve "Kraliyet Derneği (Royal Society)" çok önceleri kurulmuştu. 18. yüzyılda mesleki ve sosyal alanda çok iyi kaynaşan Birmingham'lı imalâtçı, bilim adamı ve mühendislerin dolunaylı gecelerde evlerinde düzenledikleri toplantılardan "Ay Derneği" oluştu. Bu derneğin üyeleri arasında, tüm ömrünü demirle uğraşarak geçiren ve ölünce demirden bir tabut içinde toprağa verilen John Wilkin-son (1728-1808), porselenci Wedgwood (1774-1817), evrim kuramcısı ve "Türlerin Kökeni" adlı yapının yazarı Charles Darwin'in babası Dr. Erasmus Darwin (1731-1802), Joseph Priestley (1733-1804) James Watt (1736-1819) ve Matthew Boulton (1728-1809) vardı. Yine İngiltere'de 1831'de bilim alanında çalışmalar yapacak olan "İngiliz Bilim Birliği" kuruldu. Bu birlik, 1822'de Almanya'da kurulan "Deutsche Naturforscher-Versammlung (Alman Doğa Araştırmacıları Topluluğu)"nu kendine örnek almıştı. Birliğin Justus von Liebig'i (1803-1873) tarım kimyası üzerine bir rapor hazırlamak üzere görevlendirilmesi, gübre

kimyası ve beslenme bilimlerinin başlamasına dayanak oldu.

13. ve 14. yüzyılda açılmış olan İtalyan akademilerinin sonra ilk doğabilimsel akademiler 16. ve 17. yüzyılda yine İtalya'da kuruldu (Neapel 1560 ve 1624, Madrid 1575, Roma: Accademia del Lincei 1603, Floransa: Accademia del Cimento 1657). Bunları pek çok Avrupa kentlerindeki izledi. Bunlardan tâ 1645'den beri "Londra ve Oxford Gizli Koleji"'nin gerçekleşen buluşmalarından 1662'de "Kraliyet Derneği (Royal Society)"; Paris'te önceleri Descartes (1596-1650), Pascal (1623-1662) ve ötekilerin özel buluşma yeri olan ve 1669'da Colbert (1619-1683) tarafından kurulan "Bilim Akademisi (Académie des Sciences)"; Halle'deki Leopoldina (1689) ve ayrıca her ikisi de evrensel filozof Leibniz (1646-1716) tarafından yaşama kavuşturulan Viyana (1676) ve Berlin (1700) Akademileri önde gelmektedir. İsveç ve Rusya da akademiler kurarak yeni bir güç oluşturduklarını ortaya koydular. Büyük Petro pozitif bilimleri, ekonomik ve askeri açıdan bağımsız bir Rusya yaratabilmenin bir ön koşulu olarak görüyordu. Bu arada başta büyük matematikçi İsviçreli Euler (1707-1783) olmak üzere pek çok yabancı bilim adamını Rus akademilerine getirtti. Daha sonraları ise ünlü Rus fizikçisi M. Lomonosov'un (1711-1765) bir ömür boyu süren çabalarıyla Rusya'da pozitif bilimlerde ulusal bir öğretim kadrosu kuruldu.

O zamanlar doğabilim ve teknikteki ilginin "alâmeti farikası" kuvvet makinası üzerindeki uğraşlardı. Toricelli (1608-1647), Pascal ve Otto von Guericke'nin (1602-1686) deneyleri yardımıyla, boşaltılmış kaplara atmosfer basıncının nedenli büyük bir kuvvet uyguladığı öğrenildi ve bu basınç farkından bir pistonun hareketinden yararlanmak üzere pek çok düşünce bunu izledi. Huygens (1629-1695) pistonun altındaki vakumu, barut kullanılarak sağlanarak denedi. Denis Papin (1647-1714) bu konudaki çalışmaları sonunda buharlı (düdüklü) tencereyi buldu. Aynı zamanda buhar basıncı ile kaynama sıcaklığını birbirine bağlayan yaklaşık bir yasa sundu. Ardından atmosferik buhar makinasını buldu ve bu konudaki çalışmalarını bir kitapta yayınladı.

Bu konuda başarıya Thomas Newcomen (1663-1729) erişti. 1712'de Staffordshire'daki bir maden ocağında ilk çalışan buhar makinasını devreye soktu. Savery (1650-1715), 1698'de su pompalamak için pistonsuz bir buhar makinası üzerinde ilk patenti aldı. Savery daha sonra Newcomen makinalarını yapıp satmaya başladı. 1730'larda Newcomen makinası Avrupa'nın pek çok kentinde genel kullanımda idi.

Teknik-bilgi (know-how) tüm ayrıntılarıyla ancak sanayi devrimi yardımıyla gelişip alışverişine başlandı.

İngiltere'deki sanayi devrimi üzerine temelde aşağıdaki etmenlerin katkısı olmuştur:

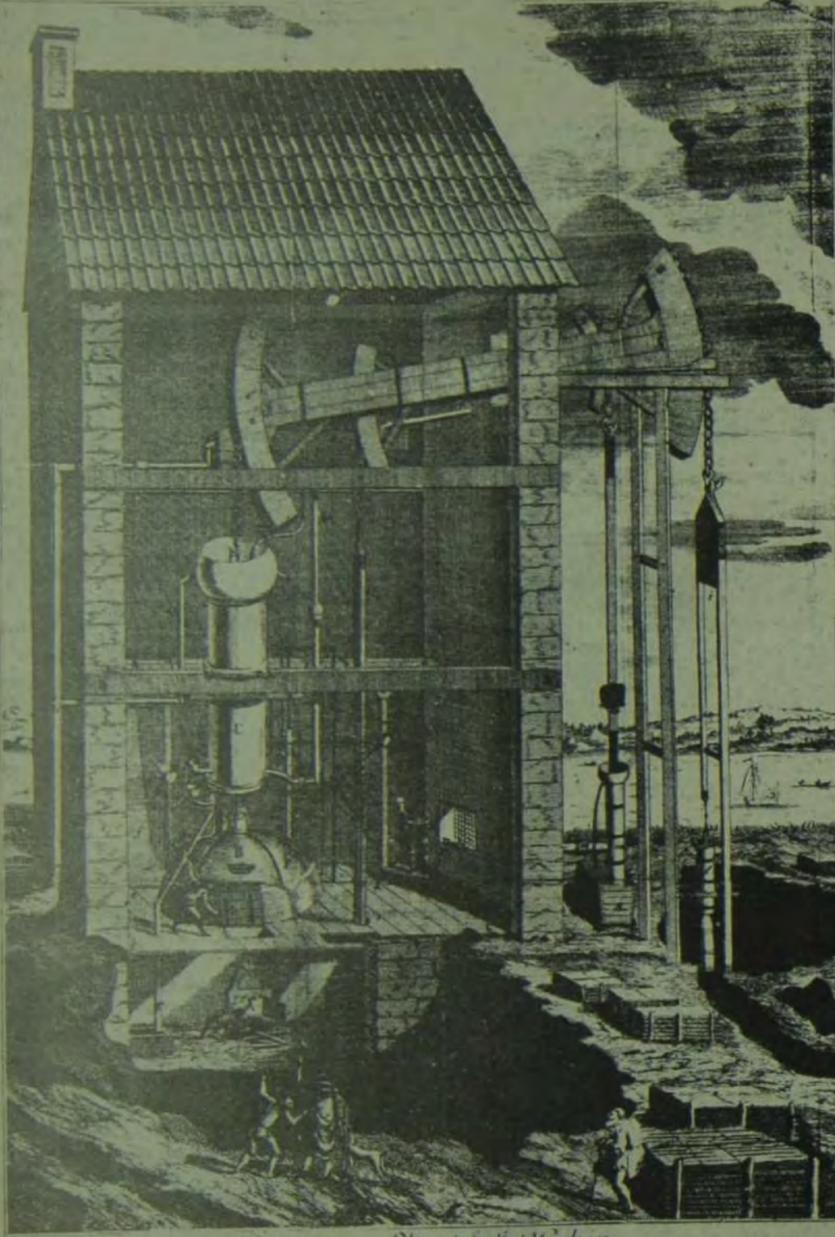
1) Tarımsal üretimin artışı ve evlenme yaşının aşağıya inmesiyle bağlantılı olarak nüfus artışı.

2) Tarımdaki köklü değişme ve gelişmeler: Sanayi devrimine tarımsal devrim eşlik etti. Gıda maddeleri gereksinmesi yeni ve köklü tarım yöntemleri açısından büyük toprak sahiplerine cesaret kaynağı oldu. Tarım yeni bir tekniğe dayandırılmaya başlandı ve nadas yönteminin yerine sürekli tarla kullanımı geçti. Yeğün (intensif) tarıma geçiş önemli üretim artışı getirdi. İngiltere'deki tahıl ürünü verimsizliği, büyük baş hayvan sayısı arttı ve ürün fiyatları düştü. Tarımsal ürün artışı ve dışatım, demir gereksinmesini artırdı ve teknik uğraşlar kanal yapımına ve gemilerle mal gönderimine yöneldi. Derinleştirme, bira imalâthaneleri, tarım makinaları ve maden ocakları geliştirildi. Ekin ve hasat makinaları, harman dövme makinaları (R. Trevithick (1771-1833) tarafından 1811'den sonra buhar kuvvetiyle çalıştırıldı.), buharlı pulluklar ve ötekiler geliştirildi (Mısır'daki pamuk tarlalarına İngiliz buharlı pullukları seferber olmuştu). Tarıma ilgi yalnızca ılıman iklim bölgeleriyle sınırlı kalmadı. Tropik ürünlere ve çeşitli sömürgelere karşı ilgi duyulmaya başlandı. Bu arada iyi hazırlanmış bilimsel keşif gezileri (Cook, Bougainville, La Pérouse, vb. tarafından) yapıldı.

3) Enerji gereksinmesi; odun kıtlığı ve kömür bolluğu: İnsan ve hayvan kas gücünden yararlanıyorduydu da yetmiyordu. Su değirmeni istendiği oranda büyütülemiyordu ve su kaynakları kıttı. 18. yüzyılda kimi maden ocaklarında suyu yukarı taşımak için 500 kadar at kullanılıyordu. Bu durum, niçin Newcomen makinası gibi hantal, devasa büyük (1,8 m. çap ve 3,2 m. kalınlıktaki piston, 18 m. yükseklikteki bir makinarya yerleştirilmişti) bir buhar makinasının genel kullanımında olduğunu açıklamaya yeter. Newcomen makinasının verimi yaklaşık yüzde 1 idi. İlk olarak Watt'ın buluşu, sanayi devrimine kapıları açmıştı.

İngiltere'nin garip bir avantajı da, daha önceki tüm uygarlıkların temel yakıt ve yapı malzemesi olan odunun, bu ülkede kıt oluşu idi. Bu etken, yakıt olarak daha düşük nitelikli, ama daha ucuz olan kömürün, yapı malzemesi olarak da daha pahalı ama daha yüksek nitelikli olan dökme demirin kullanım yöntemlerinin geliştirilmesini sağladı. 18. yüzyılın sonlarında kömür ve demir üretimi hızla arttı.

4) İç ve dış pazarların gelişmesi: Nüfus artışına karşın kişi başına gerçek sosyal ürün arttı. İngiliz deniz ve koloni egemenliği dış ticareti geliştirdi. İngiliz Koloni Krallığı 1740'da kuruldu. 1750-1770 arasında İngiliz pamuk dışatımı on katına çıktı. Avrupa ve Amerika dış pazarlarının istem baskısı altında İngiltere'de dokuma sanayii genişledi.

Resmin alt yazısında makineden "ateş ve hava makinesi" olarak söz edilmektedir.

Newcomen buhar makinası. Makinanın İsveç'te bir madende kullanılışını gösteren bu resim 1734 tarihli bir kitaptan alınmıştır. Resmin alt yazısında makineden "ateş ve hava makinesi" olarak söz edilmektedir.

Pamuklu sanayinin kurulup gelişmesinde köle gücü etkili oldu. Tüccarlar basmayı Afrika kıyılarında değiş-tokuşa kullandılar. Amerikalı ekiciler ise pamuk tarlalarında çalışan köleleri giydirmek için bu basmalardan satın aldılar.

5) Özgür ekonomi sistemi ve atılım rubu: İngiliz Koloni Krallığı ekonomide merkantilizm anlayışı ile kuruldu. Yerine sonradan Adam Smith (1723-1790) tarafından kuramsal olarak kurulan ekonomi liberalizm geçti. Atılım alanı ilk aşamada dokuma sanayii idi. Gelişen

dokuma kenti Manchester, ilk kapitalist döneme adını koydu.

6) Acımasız rekabet ve çalışma koşulları.

7) Patent olgusu: Patentler 14 yıl süreyle geçerliydi ama (örneğin Savery ve Watt'da olduğu gibi) uzatılabiliyor-du.

8) Sosyo-politik durum.

9) İşbölümünde yeni iş organizasyonu.

10) Bilim, teknik bilgi, buluş ve becerilerin geliştirilmesi.

Bu maddelerden son ikisi belirleyici etmenlerdi. Tüm etmenlerin karşılıklı etkileri İngiltere'de sanayi devrimini yarattı.

2.2. Dokuma sanayiinin gelişimi

Hammadde ve enerji gereksinimi vardı. Artan nüfusun gereksinimleri karşılanamıyordu. İplik ve kumaş gereksinmesi dokuma makinalarının, kömüre duyan gereksinme ilk buhar makinalarının, bollaşan malların ucuz taşımacılığına duyan gereksinme de liman, yol, köprü ve demiryollarının yapımına yol açtı.

Sanayi devrimi bir açıdan bakıldığında, devrimden önce dünyanın en sanayileşmiş ülkesi olan Hollanda'ya dayalı dünya sistemini yıkıp İngiltere'ye bağlı yeni bir sistem kurma çabasıdır. İngiltere bunu yünlü dokuma ile denedi. Yünlü dokuma tüm ortaçağ boyunca, şimdilerde petrolün oynadığı role sahipti. İngiltere yünlü dokuma sanayii alanında dünyaya egemen olamadı ama sonuca pamuklu dokuma ile ulaştı.

Kumaşa karşı iç ve dış istem arttıkça Güney İngiltere'nin lonca gelenekli sanayii bunu karşılayamaz oldu ve ücretlerin düşük olduğu Kuzey Bölgesi, dokuma sanayiini kendine çekmeye başladı. En kolay dokumanı pamuklu idi. Pamuklu kumaşlar önceleri Hindistan'dan alınıyordu. İmalatçıların baskısıyla dışalım yasaklanınca, içerde büyük oranda üretilmeye başlandı. Ham pamuk yeni Amerika plantasyonlarında yetiştirilecekti. Hargraves'in (1710-1778) 1764'de iplik eğirme makinasını, Arkwright'in (1732-1792) 1769'da su tezgâhını ve Crompton'un (1753-1827) 1779'da çıkırcığı geliştirmeleleriyle, dokuma tekniğinde önce verimin artırılması, sonra da makinalaşma yoluyla eski el tekniklerinden ilk gerçek kopuş kaydedildi. 1785'de Boulton (1728-1809) ve Watt (1736-1819) tarafından buhar makinasının uygulama alanına aktarılmasıyla, son adım da atılmış oldu. Yine 1785 de Cartwright'in (1743-1823) otomatik tezgâhi bulmasıyla yünlü ve keten sanayileri de dokuma devrimi kapsamına girdi.

Fransız ipekli sanayii, dokuma makinalarının gelişiminde ikinci merkezdi. J.M. Jacquard (1752-1839) Lyon'da mekanik bir ipek dokuma tezgâhi geliştirdi ve bu tezgâhların sayısı Fransa'da hızla arttı.

2.3. Atılcılık, sanayi proleteryan ve işbölümü

El işi yerine su kuvveti ve makina işi geçince atılcılar birbiriyi rekabete girdi, yeni işgücü istendi. Fabrikalardaki çalışma süresi 16 saati aşıyor, çocuklar da bu denli uzun süre çalışıyor. Parlamento 9 yaşın altındaki çocukların ipek üretimi dışında çalıştırılmasını yasaklıyor, 9-12 yaş arası için 9 saat, 13-18 yaş arası için de 12 saat çalışma süresi öngörüyordu. 1842'de çıkan maden ocağı yasası kadınların, kızların ve 10 yaşın altındaki çocukların yeraltında çalışmasını

yasaklıyordu. Erkek işçinin ücreti ailesine yetmediginde karısı ve çocukları da çalışmak zorunda kalıyordu. Çocuklar ip eğirme makinalarında, kadınlarsa mekanik dokuma tezgâhlarında çalışıyorlardı. Ama yine de 6-7 yaşındaki çocukların maden ocaklarında çalıştırıldıkları oluyordu.

Teknik üretimin başka bir karakteristiki yanı da işbölümü idi. Adam Smith toplu iğne üretimine ünlü örneği getiriyordu: Bir uzman işçi çalıştırmak yerine üretimi 18 işleme bölerek 18 acemi işçi çalıştırıldığında işçi başına üretim 400-5000 çarpanı kadar artıyordu.

2.4. Ulaştırma

Dokuma makinalarına olan gereksinme demir ve kömür sanayilerini hareke-

te geçirdi. Kömür taşımacılığı ise ulaşım alanındaki gelişmeyi kamçıladi.

18. yüzyıl nasıl üretimin anahtarını bulmuşsa, 19. yüzyıl da ulaştırmanın anahtarını bulmuştu. Sanayinin ulaştığı her yerde, feodalizmin eski sosyal ilişkileri yok oldu. Büyük yığınlar, ücretli işçilere dönüştüler. Ekonomik ve sosyal üstünlük, yeni bir sınıf olan kapitalist atılcıların eline geçti.

Üretilen malların (özellikle dokuma) ucuzluğu, pazarların genişlemesine yol açtı. Bu pazar, yalnızca varolan makinaların çoğaltılması ve büyütülmesiyle beslenebiliyordu. Bu nedenle, imalatta yeni makinalara bir gereksinme pek yoktu. Oysa haberleşme ve ulaşımı hızlandırmak açısından büyük gereksinme vardı. Ulaşımında demiryollarından ve

kanallarda çalıştırılan istibotlardan (çatana) yararlanılıyordu. Demiryolu aslında kömür madenciliğinin bir ürünüydü. Buhar makinasını tekerlekler üzerine yerleştirip lokomotif yapmak büyük bir yenilik yaratmış ve demiryolu vatandaş için ilerlemenin simgesi olmuştu. Öte yandan, kanal ve demiryolu yapımı jeolojiye karşı yeni bir ilgi yaratmıştı.

2.5. Zanaat ile bilimin, deneyim ile buluşun karşılıklı etkileşiminde buhar makinasının gelişimi

Önceleri su pompalamada kullanılan buhar makinası sonradan ocakları körüklemeye, buharlı çekiçler haline getirilerek demiri dövmede, su çarkı yerine makinaları çalıştırmada kullanıldı ve en sonunda da vapur ve vagonlara monte edilerek istibot ve trene yol açtı.

Newcomen, madencilik deneyimine sahipti. Madencilikte ortaçağdan beri bir zanaatsal mühendislik geleneği vardı (bunları Agricola'dan biliyoruz). Newcomen, mühendislik sanatını bilimsel ilkelere birleştirerek kendi makinasını geliştirmişti.

James Watt ise başka bir gelişim çizgisi ortaya koydu. Glasgow Üniversitesinde "matematiksel aygıt yapımcısı", yani İngiltere'de bilime en yakın duran bir disiplinde mekanikçi idi. Buhardaki "gizli ısı" olgusunu bulan kimya profesörü ve termodinamikçi Joseph Black ile olan dostluğu, onun buhar makinası üzerindeki çalışmalarında yararlı olmuştur.

Watt, üniversitede Newcomen makinasını yeniden incelemeye başlamış ve bu makinanın "gerçek bir buhar yiyici" olduğunu görmüştü. Watt önce 1769'da kendi buhar makinasını geliştirdi, daha sonra da önde gelen atılcı ve makina fabrikatörü Matthew Boulton'la birlikte daha gelişmiş bir buhar makinası yaptı. Bunu başka gelişmeler izledi. 1804'de ilk buharlı lokomotif Richard Trevithick tarafından yürütüldü.

Buhar makinasının gelişim tarihi, teknik uğraşının aşığıdaki düşünsel yapı öğelerini açıklığa kavuşturdu:

Sağın (exact) bilimsel araştırmadan ve onların sonuçlarından yararlanma,

Doğru gözlem ve deneyim gerçeklerinin gözönüne alınması,

O zamana dek kalıplaşmış düşünce ve bilgiye karşı, onu reddeden yaratıcı düşünme biçiminin doğal olarak yerleşimi,

Güçlük ve başarısızlıklarda sabır; yeni düşünce ve bilgilere yol açan sistematik analiz geleneğinin oturması.

2.6. Madde değiştirme teknikleri: Demircilik, kimya sanayii, seramik, vb. alanlardaki gelişmeler

Réaumur (1683-1757) dikkatle yürüttüğü deneyler sonucu, eski iyi çelik yapımcılarının sırrını çözme başarmış ve bir kitap yayınlamıştı (1722). Buna göre çelik, ne pek çok ne de çok az oranda karbon içeren demirdi. Ama onun buluşları, geleneklerine oldukça bağlı olan Fransız sanayinde yansıma bulmadı, bu araştırmaların meyvalarını topladı,

ABD'de endüstri devriminden bir görüntü: Bir dokuma fabrikasında çocuk işçi.

1830'dan sonra elektrik ilkin haberleşme-
de, sonra da galvanoplasti'de (elektrikli
metal kaplamacılığı), aydınlatmada ve
mekanik enerji eldesinde kullanılmaya
başlandı. Ne var ki, elektriğin uygula-
mada kullanılması süreci oldukça yavaştı.
Çünkü yeni buluşların uygulanması konu-
sunda atılgıncılar, yüksek oranda kâr
garantisini kolluyorlardı. Akademik bilim
adamları ve bağımsız çalışan mucitler,
bu gelişmeleri finanse etmek konusunda
her zaman darboğazdaydılar. Yapabildik-
leri şey, yeni bir gelişmeyi bir öncekinin
kârıyla finanse etmekte. Çok az kişi
uygulama engelini aşabiliyor. çoğu yarı
yolda kalıyor, birçoğu da yanlış bir
noktadan yola çıkıyordu.

İlk elektrikli telgraf bağlantısı 1833'de
Gauss (1777-1855) ve Weber (1804- 1891)
tarafından kurulmuştu. W. Siemens ile
makinacı J.G. Halske'nin bunu sanayiye
uygulayıp bir telgraf idaresi kurmasıyla
Almanya'da elektroteknik sanayii başla-
mış oldu.

Haberleşme konusunda bir yığın
buluşunun aynı anda işe koyulmasının
nedeni sosyal haberleşmeden çok, mal
ve borsa fiyatları ya da bunları etkiley-
ebilecek olaylarla ilgili haberlerin parasal
değeri idi. Haber para demektir; haberleri
hızla ulaştırmanın yolu elektrikli telgraf-
tı. Özellikle "Wall Street (New York'un iş
merkezi)"i Londra'ya bağayan Atlantik
hattı, 1866'da, çağının en büyük fizikçi-
lerinden biri olan William Thomson'un
(Lond Kelvin (1824-1907) çabasının ürü-
nüdür. Telsiz telgrafın elektromanyetik
dalgalarının matematiksel kuramı 1864'
de Maxwell (1831-1879), bunun deneysel
kanıtlanması, 1888'de Heinrich Hertz
(1857-1894) ve mühendislik açısından
uygulanması da Marconi (1874-1937)
Patent 1896) tarafından gerçekleştirildi.

Telgraf az miktarda akım gerektirdi-
ğinden pillerin ve alıcı aygıtların gelişme-
sine yol açtı. Galvanoplasti ise kuvvetli
akım gerektiriyordu. Dinamo-elektrik
ilkesinin 1867'de Wilde (1833-1919) ve
W. Siemens (1823-1883) tarafından uygula-
lamaya sokulmasıyla kuvvetli akım tek-
niği dönemi başladı ve dinamo, yeni
çağın enerji simgesi oldu. Elektriğin
aydınlatmada kullanılması için, havada
boşaltılmış ampul içine önce karbon,
sonra da metal filaman konarak elektrik
lambası yapıldı. Ama burada asıl sorun
iyi bir lamba geliştirmek değil de
öncelikle elektriğin dağıtımını yönünden-
di. 1881'de Edison (1847-1931) ilk
dağıtım şebekeli elektrik santralini kur-
du. Böylece Faraday'ın buluşuyla Edison'
un uygulaması arasında elli yıllık bir
gecikme oluyordu.

Kimya sanayiinin önemle gelişimi ve
büyük kimya fabrikalarının kuruluşu
1860'larda başlar. W.H. Perkin (1838-
1907) adlı 18 yaşındaki kimya öğrencisi
sıtma hastalığında kullanılan kinin'in
yerine geçecek bir madde ararken, bir
bakıma rastlantıyla, parlak katran boyası
Mauvein'i (ilk yapay anilin boyası olup
anilin'in oksitlenmesiyle üretilen magenta
(morumsu kırmızı) renkli boya madde-
sidir. (Fra.) Mauvein. (Alm.) malvenfar-

big" ebeğümeci rengi") üretti. İngiltere'
de önemsenmeyen bu buluşa yeni Alman
sanayii dört elle sarıldı ve bu yönde
bulunan bir dizi yapay boyalardan
kazanılan kârlar, Almanya'da egemen bir
kimya sanayiinin kurulmasına yol açtı.
Gelişen bu sanayi, patlayıcı maddelerde
kullanılan nitrik asit üretiminin de aabil-
diğine artmasına neden oldu. Kekulé'nin
(1829-1896) 1865'de benzenin halkalı
yapıda olduğunu bulması, gelişim açısin-
dan devrim yarattı. Böylece kimyacılar
aromatik karbon kimyasına dalarak bu
alanda bilimsel ve teknik açıdan erişile-
mez bir gelişme yarattılar. Kimya sana-
yii, anilin boyalarının bulunmasıyla
geleceğini garanti altına alıyor; yapay
gübrelerin kullanımı yoluyla da kimya-
dan, özellikle tarımda yararlanma çığırı
açılıyordu. Yeni ucuz sentetik maddeler-
kömür katranından elde edilen karışım-
lar, parfümler, yapay katran boyaları vb.-
yeni pazarlarda, çok ender ve pahalı olan
doğal ürünlerin yerini aldılar. 1860-1875
arasında Avrupa'da gelişkin bir boya
sanayii oluşturuldu. Höchest boya fabri-
kasının (1862), Bayer-leverkusen'in
(1863) ve BASF'in (1865) ilk tesisleri
kuruldu. 1913'de Almanya dünya boya
üretimini yaklaşık yüzde 90'ına sahipti.

Toprağın kimyasal işlevinin aydınlığa
çıkartılmasıyla birlikte, doğal gübrelerin
rolleri de ilk kez anlaşıldı. Sir John Lawes
(1814-1900) doğal gübrelerin yerine
geçmek üzere, çeşitli kaynaklardan elde
ettiği nitratlı, fosfatlı ve potaslı madde-
lerle deneyler yaptı, bunları üretecek
fabrikalar kurdu. 19. yüzyılın ikinci
yarısında gelişen bu sanayi hem tarımsal
üretimi yoğunlaştırdı, hem de başka
sanayilerin kimyasal girdi maddelerini
üretmek tekelleşmiş ağır kimya sanayi-
inin kurulmasında etkili oldu. 19. yüzyılın
sonlarında kimyagerler, bilim işçileri
sayısının yarısını oluşturacak ölçüde
çoğaldılar. Kimyanın çeşitli alanlarında
kaydedilen gelişmeler sonunda kimya-
gerler, daha önce analizlerle elde ettikle-
ri bilgileri sentezlerle kanıtlaya yetene-
ğine sahip oldular. Emil Fischer (1852-
1919) şekerler ve proteinler üzerinde
incelemeler yaparak proteinlerin amino
asitlerden oluştuklarını buldu. Ehrlich
(1854-1915) ise frengi ve uyku hastalığı-
nda kullanılan ilaçları buldu.

Kimya fabrikaları kendi araştırma
laboratuvarlarını kurdular ve böylece
kendi gelişmelerini garanti altına aldılar.
Bu dönemde deneyim ve ustalık bilgisi
egemen oldu. Ancak 20. yüzyılda kimya
mühendisliği ve de madde dönüştürme
tekniklerinin bilimi olarak "süreç tekniği"
gelişti.

Geliştirilen yüksek basınç kimya
teknikliği yardımıyla yüksek basınç katalitik
amonyak üretimi gerçekleştirildi. Bu
konunun kuramsal incelemesi F. Haber,
teknik gerçekleştirimi ise C. Bosch tara-
fından yapıldı.

Alman sanayii, bilimin de yardımıyla
19. yüzyılın sonuna doğru dev adımlarla
yükseldi. Ancak, yine de Alman üreticiler-
inin malları 1876 Philadelphia fuarında
"ucuz ve kötü" diye, 1880 Melbourne

fuarında ise "ortalamanın üzerinde" diye
değerlendirilmiştir.

4. TEKNİK UĞRAŞININ AMACI VE ANLAMI ÜZERİNE

Teknik uğraşının çoğu zaman kendi
amaçlılığıyla karakterize edilebileceği
umulur. Ama dar bir çerçevede formül-
lendirilen bir amaç, kendi başına yeterli
değildir. Yoksa tekniğe hizmet eden
bilim, saf bir düşünsel oyun olmaktan
öteye geçemezdi (bu durum da ender
değildir, ama örneğin, soyut matematik
gibi düşünsel oyunlar da kendi açıların-
dan önemli teknik etkilere sahip olabilir-
ler). Bilimsel sorunların çözümü daha
başka amaçlara da hizmet eder. Amaç,
belirli nesnelerin "saf tekniksel" üretimi
olsa bile, bilim insanlara her zaman ek
sorunları da birlikte getiren teknik
gerçekleşimin olanaklarını sunar
"Saf tekniksel" amaçların ardısıra başka
amaçlar da vardır: Çeşitli türden ekono-
mik, politik, kişisel hedefler. Ancak,
şunu belirtmek gerekir ki teknik çözüm-
ler pratik olmak zorundadırlar; gerçekle-
ştirimi ve yararlanmayı birlikte getirmeli-
dirler.

Teknik uğraşı bugün toplumsal uğra-
şın tüm evreleriyle içiçe geçmiş olduğun-
dan, toplum kuramları, gizli ya da açık
bir biçimde teknik uğraşının kuramlarını
da içerir.

Bugün kendi başına gürlütlü bir
yenilik getirmenin şansı düşüktür. "Mu-
cüt" simgesi daha çok, geçmişe aittir.
Ama teknik ve bilimsel yöntembilimin
yaratıcı olanakları sınırlı olmayıp güçlü
bir biçimde yayılmaktadır. Bununla
bağlantılı olarak sorun sayısı da gelişen
teknikle birlikte giderek artmaktadır.

(*) 1747'de "Ecole des Ponts et Chaus-
sées" (Paris'te): Köprü ve Yol Okulu,

1748'de "Ecole des Ingénieurs" (Mé-
zières'de): Mühendislik Okulu,

1752'de "Ecole militaire" (Paris'te):
Askeri Okul.

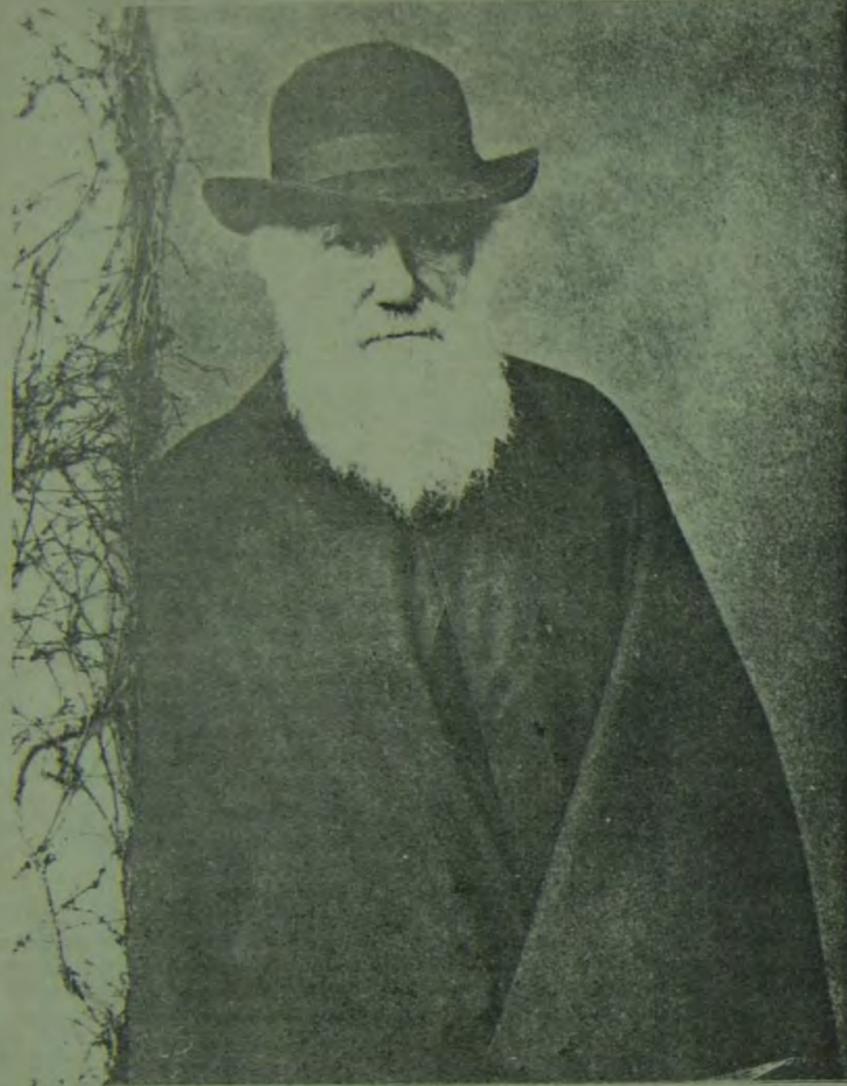
YARARLANILAN KAYNAKLAR

1) H. Rumpf, *Fridericana-Zeitschrift der
Universität Karlsruhe*, Heft: 15, S. 23
(1974).

2) J. D. Bernal, *Materyalist Bilimler Tari-
hi-I*, Sosyal Yayınlar, (1976).

3) Y. Kütük, *Ekonomik Yaklaşım*,
A.İ.T.İ.A. Ekonomi Fak. Yay. (1980)
Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 2, S: 79.

Charles Darwin, yaşamının sonlarında çekilmiş bir fotoğrafı.

EVİRİM TEORİLERİNİ ÇARPITMA ÇABALARI

Serol TEBER

Tarihsel gelişim süreci içinde evrim teorilerinin benimsenmesi kuşkusuz kolay olmamıştır. Türkiye gibi kimi ülkelerde bugün bile bu tür sorunların tartışılması kimi zorunlukları birlikte getirmiştir. İnsanların bin yıllık koşullanmalarını aşarak bilimsel yöntemler aracılığıyla "maymunluk dönemlerini", "yüz kızartıcı geçmişlerini" irdelemeleri kolay olmamaktadır. İnsanlık bu yolda büyük kayıplar vermiştir. Bugün bile kimi yerlerde benzer kurbanlar verilmektedir.

Gerici-tutucu çevreler, en acımasız tavırlarını evrim teorisini savunanlara karşı göstermişlerdir. Evrim teorilerinin sistemli bir şekilde gelişmesi kuşkusuz geçen yüzyılda gelişmekte olan genç liberal burjuvazinin-kapitalist sınıfın açtığı göreceli özgür ortamlar içinde olası kılınmıştır. Sürdürdüğü "pazar kavgası"na ideolojik bir temel arayan burjuvazi-herşeye rağmen-evrim teorilerine sahip çıkmak zorunda kalmıştır.

Geçen yüzyılın ortalarına doğru önemli gelişmeler gösteren, özellikle 1848 dönemlerinden sonra ekonomik

ve politik gücü eline geçiren kapitalist sınıf, artık, ancak kendi amaçlarına uyan, ya da kendi amaçlarına uyacak biçimde çarpıtılabilen bilimsel verileri, kuramları ve bu arada özellikle evrim teorilerini benimsemek zorunda kalmıştır. Burjuvazinin, Darwin'in evrim teorisine yaklaşımı, kapitalist sınıfın kendi amaçları yolunda bilimsel verileri ne denli çarpıtılabileceğini gösteren en ilginç ve en iğrenç örneklerinden birini sergilemektedir.

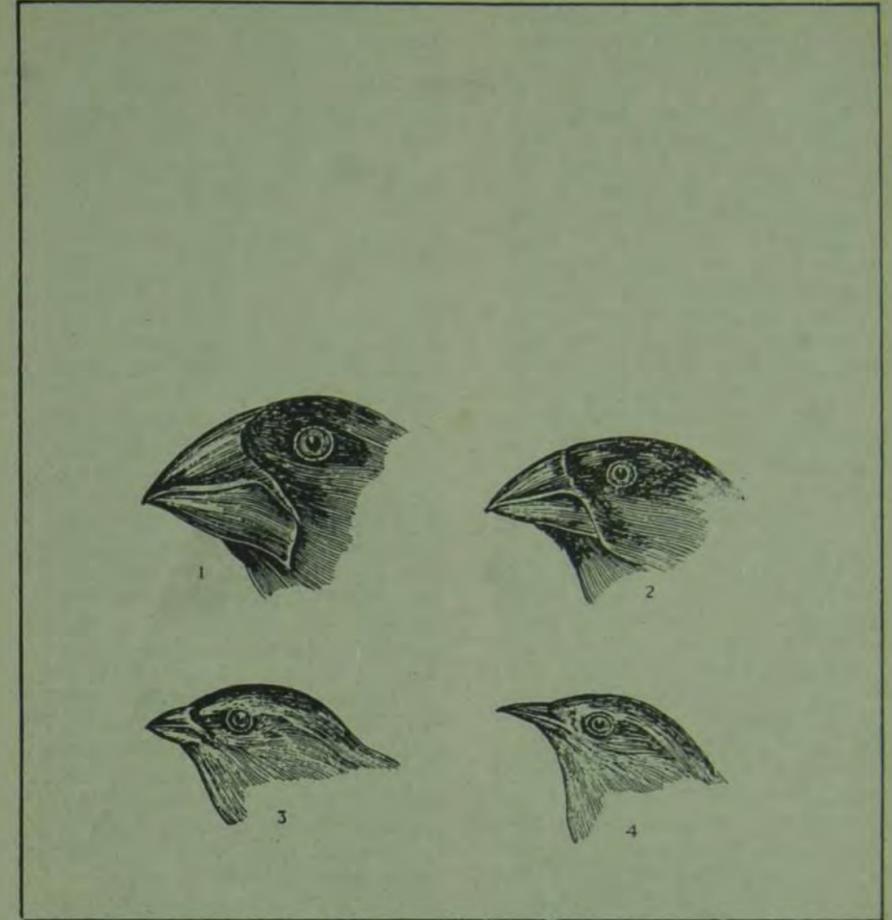
Ancak bu tür gelişmelerin uzantı-sındadır ki, gerici güçlerin bir kısmı ve kilise eski tavırlarından vazgeçmek, ve Darwin gibi evrim kuramcılarını-"tanrının bu biraz yaramaz evlatlarını"-selamlamak zorunda kalmışlardır. Darwin'cilik, ancak sosyal Darwin'cilik biçiminde çarpıtılarak burjuvazinin pazar kavgasına ideolojik temel olabileceğinin görülmesi sonunda, - o zamana değin evrim kuramını savunan hemen tüm yürekli bilim adamlarına büyük baskılar uygulamaya çalışan kilise "tanrı ve pazar kavgası aşkına" kutsal kitapları yeniden gözden geçirmek gereğini duymuştur.. Böylece, örneğin, Londra Piskoposu Temple ve Londra Westminster Kilisesi Başpapazı Farrar gibi din adamları "artık" canlıların değişimini benimseyerek "türlerin ayrı ayrı yaratılmalarından ziyade, tek bir ana maddeden bütün varlıkların yaratılmış olabileceğinin" akla daha yakın olduğunu söylemişlerdir.. İngiliz emperyalizminin ünlü kilisesi Westminster'in Başpapazı Farrar, "evrim teorisini afarozla ya da alayla karşılamaktan utanmalıyız" diyerek bu konuda kapitalist devletin "resmi dininin" kesin tavrını ortaya koymuş ve Darwin öldüğü zaman yine bu ünlü kilisenin mezarlığında -İngilizlerin büyük evlatları için ayrılan bölümde Newton'un yanına- gömülmüştür. Darwin, kuşkusuz salt İngiltere'nin değil tüm insanlığın yetiştirdiği en saygın ve yüce insanlardan biridir ve her zaman hak ettiği konumunu koruyacak ve gerekli saygıyı görecektir. Fakat, İngiliz burjuvazisi ancak onun teorisini Marx'ın daha başından beri ısrarla belirttiği gibi-Malthus'un, Spencer'in gerici savlarıyla birleştirdikten ve İngiliz emperyalizmi için ideolojik bir temel yapılabilecek biçimde çarpıtılabileceğini kavradıktan sonra Darwin'e sahip çıkmaya başlamıştır.

Geçen yüzyılın başlarında bile, dünyanın ve canlıların değişmezliği düşüncesi- kutsal kitapların yazdığı-nc- etkinliğini sürdürüyordu. Doğa bilginlerinin, kilise yetkililerinin çoğu, verdikleri yapıtlarda, yer küresini ve canlıları tanrının -doğanın değişmez ürünleri olarak gösteriyorlardı. Fakat değişen koşullarda, doğa bilimlerindeki gelişmelerin uzantısında, Buffon gibi kimi

araştırmacılar -çoğu kereler biraz alçak sesle de olsa- canlıların da bir **değişim** geçirmiş olabileceğini söylemeye başlamışlardır. Kuşkusuz bu yolda asıl önemli atılım, büyük doğa bilimcisi Lamarck (1744-1829) ile başlamıştır. Lamarck, yapıtlarında canlılar dünyasında bugün bile sürmekte olan bir değişimin varlığını savunmuştur.. Lamarck'ın belki de en önemli yanlarından birinin, evvelce olmuş bitmiş bir gelişmeden- değişmeden çok, halen günümüz dünyasında da sürmekte olan sürekli bir değişimi -evrimi vurgulamış olduğu b. lirtilmektedir. Kuşkusuz, hep bilindiği gibi, Lamarck'ın savunduğu bu değişimin nedenleri olarak öngördüğü savlar genel bir benimsenme ile karşılanmamış, daha yaşadığı günlerden başlayarak önemli eleştirilere konu olmuştur. Bu eleştirmenlerin arasında ileride evrim teorisini daha sağlam temellere oturtmaya çalışacak olan Charles Darwin'in dedesi Erasmus Darwin de yer almıştır. Gene bu dönemler içinde ünlü Goethe'nin de (1749-1832) evrim konusunda önemli savlar ileri sürdüğü, hayvan ve bitkilerin ortak bir kökenden gelişmiş olabileceğini vurguladığı bilinmektedir. Fakat, Lamarck'ın canlılar dünyası için savunduğu "zaman süreci içinde değişim-evrim" düşüncesi insanlık tarihinin önemli sıçrama noktalarından birini oluşturmuştur.

Evrim teorilerinin gelişmesinde, kuşkusuz en büyük çabayı geçen yüzyılın başlarında Charles Darwin (1809-1882) ile Alfred Wallace (1823-1913) harcamışlardır. Fakat doğa bilimlerindeki büyük gelişmeler ve özellikle ünlü yer bilimcisi Charles Lyell'in savları evrim kuramcılarını üzerinde büyük izler bırakmıştır. Charles Lyell 1830'larda yayınladığı "Jeolojinin İlkeleri" adlı yapıtında "Dünya bugünkü şekli ile yaratılmamıştır.. Yeryüzü doğal güçlerin etkisiyle çok yavaş olarak değişmektedir. Dağlar, rüzgâr ve suların etkisi ile aşınır, zamanla alçak tepeler ve düzlükler haline gelir. Vadiler, akarsuların yataklarını oymaları ile oluşurlar. Yeryüzünün bugünkü şekli doğa güçlerinin eseridir ve çok uzun zaman süren bir değişimin sonucudur. Dünyanın yaşının yaygın olan inanışın aksine olarak çok daha fazla olması gerekmektedir..." demiştir.

Darwin, 1831-1836 yılları arasında yaptığı gezisine, kafasında Charles Lyell'in savları olduğu halde başlamıştır. Gezdiği yerlerdeki canlıların, buldukları çevre koşullarına göre değişiklikler gösterdiklerini saptamasıyla da evrim kuramının çatısını oluşturmaya başlamıştır. Fakat, Darwin'in kafasındaki bilgi birikiminin yerli yerine oturması ve bir sistem biçimine-evrim teorisine- dönüşmesi uzun bir

Galapagos Adaları'na yaptığı gezide, Darwin, çevre koşullarının benzer olmasına karşın tek bir tür içindeki değişiklikleri gözleyerek hayrete düşüyor ve her adada özdeş yaratıkların varlığının beklenemediğini düşünüyordu. Darwin, 1845'de ispinoz kuşlarının gagalarında gözlenen farklılıkları açıkladı; bunların beslenme alışkanlıklarıyla olan ilgisini gösterdi.

zaman sürmüştür. Darwin, canlıların değişimini ve -kendi tanımlamasına göre- bu yolda yaptıkları "yaşam savaşını" düşünürken İngiliz papazı Thomas Malthus'un (1766-1834). "Toplumun Gelecekteki Gelişimine Etkileri Açısından Nüfus İlkeleri Üzerine Bir Deneme" adlı yapıtının etkisinde kalmış ve gene kendi anlatımına göre "Malthus'un savlarını hayvanlar ve bitkiler dünyasındaki değişmelere uygulamıştır."

Anımsayacağımız gibi, Darwin, kuramını oluşturmada ayrıca İngiliz sosyologu ve filozofu Herbert Spencer'in (1820-1903) etkisinde kalmıştır. Spencer, August Comte ile birlikte Pozitivizmin kurucusu ve savunucularındandır. Spencer, daha Darwin'den önce bir evrim sosyolojisi oluşturma çabasına girmiştir. Spencer'e göre, insan toplumlarındaki sorunlar hayvan toplumlarındaki benzerleri ile karşılaştırılabilir ve hayvan toplumlarındaki var oluş savaşını insanların birbirleri ile olan ilişkilerine temel olarak alınabilir. Bu

gerici İngiliz filozofuna göre, organizmaların değişim yasalarını hiç bir şekilde değiştirmeksizin insan topluluklarının yaşamında rast gelinen olaylar ile karşılaştırmak olasıdır. Gerek doğada, gerekse insan toplumlarında aynı yasalar geçerlidir. Önce Amerika, daha sonra da İngiliz sermaye çevrelerinde ünlenen Spencer'e göre toplumların gelişimi ancak burjuvazinin gücü-yetkinliği ile mümkün olabilecektir. Spencer, ezilen yığınların burjuvaziye karşı savaşmalarını "hastalıklı bir fenomen" olarak tanımlamış ve uygarlığın gelişimine bir engel olarak göstermeye çalışmıştır.

Fakat, Darwin'in çalışmalarının asıl esin kaynağı kuşkusuz Malthus'un yazılarıdır. Malthus bu araştırmalarında, "insanın ve toplumların yetkinleşebileceğine" inananların savlarını yadsıyarak, nüfus ilkesi ile insanların büyük çoğunluğunun yetkinleşebileceği düşüncesini çürütmeye çalışmış ve "nüfusun gücü, yeryüzünün, insanın geçimini sağlama gücüne oranla, sınırlı"

ALGORİTMA

Nazif TEPEDELENLİOĞLU

Bilgisayar adını verdiğimiz hızlı, dayanıklı, yorulmak-usanmak bilmez ama alabildiğine de aptal emir kulu 1950'li yıllardan başlayarak insanoğlunun yaşamına girdiğinden beri, insanoğlu bilim ve teknolojiye karşılaştığı sorunların çözümünde güvenilir bir yardımcıya kavuşmuş oldu. Böylece, eskiden her "iş" kendisi yaparken, şimdi insanoğlu, zamanını daha çok bu hamarat ama zekâca gelişmemiş emir kuluna işlerin nasıl yapılacağını onun anlayacağı bir dille tarif etme yöntemlerini araştırmaya ayırmaya başladı.

İşte çok kaba bir tanımlamayla "bir işin nasıl yapılacağını tarif etme yöntemi" anlamına gelen algoritma sözcüğü de 1950'li yıllardan başlayarak daha sık kullanılır oldu. Biz de bu yazıda yerimizin elverdiği ölçüde algoritmanın ne olduğunu, nasıl yazıldığını incelemeye çalışacağız.

Algoritma sözcüğüyle ilk kez bu yazıda karşılaşan bir kimse "ah şu dizgi yanlışları yok mu, bak 400 yıllık logaritma sözcüğü ne hallere düşmüş!" diye kızabilir ama bu kez dizgi yanlışları yok. Sözcük, Hindu-Arap rakamlarını kullanarak aritmetik hesap yapmak anlamına gelen "algorism" sözcüğünden geliyor. Ortaçağ Avrupasında algoristler algorism yöntemiyle, abacistler (çökrücüler) de abacusla (çökrüyle) hesap yapıyor-

lardı. Algorism sözcüğü ise ünlü İslam matematikçisi Harzem'li Muhammed Bin Musa'nın adından türemiş. "Al Hvorizmi (= Harzemli)" sözcüğü zamanla değişerek alhorism ve sonra da algorism olmuş. (1) . Daha sonra da anlam değiştirerek **algorithm** (algoritma) olmuş.

Algoritmayı yukarıda, çok kaba olarak, "tarif etme yöntemi" olarak tanımladık. Ancak modern anlamda algoritmayı öteki "yöntem", "yordam", "tarifname" ya da "reçete"lerden ayıran bazı özellikler var. Bu özelliklere geçmeden önce bir örnek görelim. Bu örnek Öklid algoritması adıyla bilinen ve iki tamsayının en büyük ortak bölenini bulan algoritma:

Öklid algoritması: Bu algoritma m ve n gibi sıfırdan büyük iki tamsayının en büyük ortak bölenini bulur.

1. m'yi ve n'yi oku.
2. m'yi n'ye böl. Kalana r de.
3. r = 0'sa dur. Yanıt n'dir; değilse 4. adıma git.
4. m'nin yerine n'yi koy, n'nin yerine de r'yi koy
5. 2. adıma git.

Şimdi kendimizi bir bilgisayar yerine koyarak $m=24, n=18$ için algoritmamızı izleyelim. 1. adımdaki okuma işlemini yaptığımızı göre 2. adıma geçerek 24'ün 18'e bölünmesinden kalanı bulacağız. Kalan 6'dır. Şu halde $r=6$. 3. adımda " $r=0$ 'sa" koşulu var. Bu koşul sağlanmadığına göre 4. adıma geçeceğiz ve $m=18, n=6$ yapacağız. Şimdi 5. adım uyarınca 2. adıma geçeceğiz ve $r=0$ bulacağız. Bu kez $r=0$ olduğuna göre 3. adım uyarınca duracağız ve yanıtın 6 olduğunu açıklayacağız. Gerçekten de 24'ü ve 18'i ortak bölen sayılar içinde en büyüğü 6'dır.

Şimdi Öklid algoritmasını da gözönünde tutarak herhangi bir yöntemin algoritma olabilmesi için sağlaması gereken koşullara bakalım. Herşeyden önce algoritmanın sonlu sayıda kuraldan oluştuğunu gözleyelim. Bu kurallar dizininin en küçük numaralardan başlayarak birer birer izlenmesi gerekiyor. Ama sonlu sayıda kuraldan oluşmak yeterli değil. Aşağıdaki reçel tarifi de sonlu sayıda kuraldan oluşuyor ama algoritmaların sağlaması gereken iterde göreceğimiz bazı özelliklerden yoksun (2).

Ayva Reçeli: Bu tarif aşağıdaki malzemeyle size ayva reçeli yaptırır.

Malzeme: 1 kg ayva, 5-6 su bardağı şeker, 1 çay kaşığı limon tuzu.

1. Ayvayı dilimleyip soy
2. Ortasını çıkarıp istediğin biçimde doğra (portakal dilimi, kuşbaşı veya rende).

(1) "Algorism'in temeli olan onlu sayı düzeni ve sıfır kavramını batıya ilk tanıtan kitap, Harzemli'nin Latince'ye "Numero Indorum" adıyla çevrilen "Kitab-ül Muhtasar fi Hesab-ül Hindi" adlı kitabıdır. Onlu sayı düzeninin Arap'lardan İtalyanlar aracılığı ile Avrupa'ya geçişi ile ilgili ek bilgi için 4. sayıdaki "Ortaçağ Arapları", 5. sayıdaki "Leonardo Fibonacci" yazılarına bakınız. Ayrıca Güney Gönenc'in Elektrik Mühendisliği Dergisi'nin Temmuz-Ağustos 1978 sayısında yayınlanan "Matematik Tarihine Kısa bir Bakış" adlı yazısını da salık veririm.

(2) Reçel tarifini Gönül Candaş'ın "Bereketli Olsun" adlı yemek kitabından aynen aldım. Ancak bir algoritma edası verebilmek için her kuralı ayrı bir madde başı yaptım, bir de fiil kiplerini değiştirdim.

3. Ayvayı iki su bardağı su içinde yumuşayınca kadar iyice haşla (suyu süzme)
4. Şeker ve limon tuzunu ilave et. Yavaş yavaş kaynat.
5. Kıvama geldiyse dur. Gelmediyse 4. adıma git.

Bir algoritma başka ne gibi özelliklere sahip olmalı? Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Sonlu olma özelliği: Bir algoritma sonlu sayıda işlem yapıldıktan sonra sona ermeli. Burada sonlu sayıda kuraldan oluşmakla, sonlu sayıda işlem yapılmak birbiriyle karıştırılmamalı. Örneğin aşağıdaki kurallar dizini sonlu sayıda kural içerdiği halde sonlu sayıda işlemde sona sona ermez:

1. n'yi 0 yap
2. n'yi 1 artır
3. n'nin değerini yaz.
4. n = 0'sa dur.
5. 2. adıma dön

Oysa Öklid algoritmasında 2. adımda hesaplanacak r değeri daima n'den küçük olduğu için (neden?) ve bu r değeri sıfırdan farklı olduğu sürece 4. adımda n'nin yerine konacağı için n'nin değeri sürekli küçülecek ve 2. adımdan sonlu sayıda geçişten sonra $r=0$ bulunacak ve böylece 3. adım gereğince durulacaktır.

Bu özellik ayva reçeli için de geçerlidir. Belli bir -sonlu- zaman sonra reçel "kıvama" gelecek (ya da yanacak!) ve durulacaktır.

2. Kesin olma özelliği: Bir algoritmanın her adımı açık ve kesin bir biçimde tanımlanmış olmalıdır. Bu şekilde algoritmayı izlerken hiçbir yerde yoruma meydan verilmemelidir (unutmamalı ki algoritmayı okuyup izleyecek emir kulu, hamarat ama zekâca gelişmemiş bir yaratıktır). Şu halde algoritmanın hiçbir yerinde "n'nin değeri biraz artır.", "... yumuşayınca kadar haşla", "yavaş yavaş kaynat", "kıvama geldiyse dur" türünden kurallara olamaz. "biraz" nedir? n'nin değerini 1 mi artıracakız, yoksa 2 mi? Ayvalar ne kadar yumuşayacak, ateş ne kadar yavaş olacak? Hele reçelin kıvama geldiğini nasıl anlayacağız? (3)

Öte yandan açıklık ve kesinliği sağlamak için algoritma mutlaka bilgisayarın anlayacağı bir dille yazılmalıdır. Örneğin yukardaki Öklid algoritması alabildiğince açık ve kesin bir dille yazıldığı halde (umarım öyledir) Türkçe bilmeyen bir kişi tarafından anlaşılmayacaktır. Ayrıca algoritmayı izleyecek bilgisayarın yeteneği algoritmada geçen komutları anlayacak düzeyde olmalıdır.

Örneğin bilgisayar bölme bilmiyorsa, Öklid algoritmasında 2. adımdaki "böl" komutu bilgisayarca anlaşılacaktır. Bölme bilmeyen ama çıkarma bilen bir bilgisayar için Öklid algoritmasını şu şekilde yazmak gerekecektir:

Öklid algoritması (bölme bilmeyen bilgisayarlar için)

1. m'yi ve n'yi oku

(3) Burada hem sayın Candaş'ın hakkını yememek hem de bu yazıyı hiç olmazsa bir reçel tarifi edinmek amacıyla okuyan okuyucuların merakını tatmin etmek için belirtiyim, bu konu reçel tarafının hemen altında bir dipnotta şöyle açıklanıyor: Reçelden bir miktar bir tabağa koyacaksınız. Tabayı yavaşça bir sağa bir de sola eğeceksiniz. Eğer reçel tabağa sıvaşp kalyorsa kıvama gelmiş demektir.

2. m'den n'yi çıkar. Farka r de.
3. r negatifse m'nin yerine n'yi, n'nin yerine m'yi koy. 2. adıma git; değilse 4. adıma git.
4. $r < n$ ise 7. adıma git; değilse 5. adıma git.
5. r'den n'yi çıkar. Farka r'nin yerine koy.
6. 4. adıma git.

7. r = 0'sa dur. Yanıt n'dir; değilse 8. adıma git.
8. m'nin yerine n'yi koy, n'nin yerine de r'yi koy.
9. 2. adıma git.

Bu ikinci Öklid algoritmasının kutu içine alınmış bölümünün yalnızca çıkarma işlemi kullanan bir bölme işlemi olduğu okuyucunun dikkatinden kaçmayacaktır.

Yukarıda belirttiğim, insanla bilgisayarın birbirlerini açık ve kesin bir biçimde anlaması sorununun çözümünü için adına "programlama dili" ya da "bilgisayar dili" denilen "resmi" diller tasarlanmış bulunuyor. Her bilgisayarın kendi büyüklüğüne ve yetenek düzeyine göre anladığı bir ya da birkaç "resmi" dili var. Algoritmaların bu dillerle yazılması gerekiyor.

3. Algoritmanın girdisi: Bazı algoritmaların bir ya da birkaç girdisi, yani, algoritmayı izleyecek bilgisayarın istenileni yapabilmesi için işe başlamadan okuması gereken nicelik ya da nicelikler söz konusu olabilir. Örneğin Öklid algoritmasında, 1. adımda bilgisayara m ve n sayılarını okuması komutu veriliyor. Şu halde Öklid algoritmasının 2 girdisi var.

Bu girdilerin belirli bir nicelik kümesinden seçilmesi gerekiyor. Örneğin gene Öklid algoritmasında m ve n'nin pozitif tam sayılar olması gerekli. Aksi takdirde algoritma doğru çalışmayacak.

4. Algoritmanın çıktısı: Bir algoritmanın bir ya da birkaç çıktısı (ürünü) olacaktır. Öklid algoritmasında çıktı m ile n'nin en büyük ortak böleni olan tamsayıdır.

Algoritmanın gerçekten en büyük ortak böleni verdiğini kolayca kanıtlayabiliriz:

2. adımdan sonra $m=bn+r$ yazılabilir. Burada b bölüm r de m'nin n'ye bölünmesinden kalandır ($m < n$ ise $b=0, r \neq m$ olacaktır). Şimdi, eğer $r=0$ ise m, n'ye tam bölünür demektir ki, bu durumda en büyük ortak bölen gerçekten n'dir. Eğer $r \neq 0$ ise, m'nin ve n'nin herhangi bir ortak böleni $r = m - bn$ 'yi de böler (neden?). Öte yandan hem n'yi hem de r'yi bölen bir sayı $m = bn - r$ 'yi de böler (neden?). Şu halde m ile n'nin ortak bölenlerinin kümesi ile n ile r'nin ortak bölenlerinin kümesi aynıdır; öyleyse en büyük ortak bölenler de aynıdır. Bu nedenle 4. adımdaki yer değiştirme problemin yanıtını değiştirmez.

Yukardaki bütün bu özelliklere ek olarak bir algoritmanın mümkün olduğu kadar geniş bir problem kümesine uygulanabilir olması istenir. Örneğin aşağıdaki algoritma yukarıda sıraladığımız tüm özellikleri sağladığı halde çok özel bir problemi çözdüğü için tümüyle yararsızdır:

Denklemin çözümü I: Bu algoritma $x+2=5$ denklemini çözer.
1. 3 yaz.
2. Dur.

Bu algoritmanın biraz yararlı olabilmesi için çözüldüğü problemlerin kümesini genişletmek gerekir. Şimdi öyle bir algoritma yazalım ki sıfır ya da sıfırdan büyük olmak üzere herhangi bir a, b tamsayı çifti için $x+a=b$ denklemini sağlayan x değerini bulsun ve bu

değeri yazsın. Böyle bir x değeri yoksa "yanıt yok" yazsın. Bu yenisi $a=2$, $b=5$ için yukardaki algoritmayı da bir özel hal olarak içereceği için çok daha esnek ve kullanışlı olacaktır.

Yazacağımız algoritmayı izleyecek bilgisayar çıkar- ma biliyorsa sorun çok kolaydır:

- Denklemlerin çözümü II:** Bu algoritma $x + a = b$ denklemini çözer.
1. a'yı ve b'yi oku,
 2. b'den a'yı çıkar. Farka x de.
 3. x'in değerini yaz.
 4. Dur.

Eğer bilgisayar çıkarma bilmiyor da yalnızca toplama biliyorsa aşağıdaki kurallar dizinini deneyebiliriz:

1. a'yı ve b'yi oku.
2. x'e 0 değerini ver.
3. x'le a'yı topla. Toplama t de.
4. t = b ise dur. Yanıt x'tir; değilse 5. adıma git.
5. x'in değerini 1 artır.
6. 3. adıma git.

Görüldüğü gibi yukardaki kurallar dizinini izleyen bilgisayar sırayla a, a+1, a+2 ... sayılarını hesaplayacak ve bunları b ile karşılaştıracaktır. Eğer bu sayılardan biri b'ye eşitse aranan x değeri odur.

Yukardaki kurallar dizinine inatla "kurallar dizini" dediğim ama algoritma demediğim okuyucunun dikkatini çekmiştir sanırım. Çünkü a ve b denklemlerini sağlayan sıfır ya da sıfırdan büyük bir x değeri bulunamayacak şekilde verildiğinde (örneğin $a=4$, $b=3$), dizin bu durumu sezemeyecek ve 4,5,6... sayılarının 3'e eşit olup olmadığını bakmayı sürdürecektir ve hiç durmayacaktır (dizin sonlu olma özelliğini sağlamamaktadır).

Eğer bilgisayar iki sayıyı karşılaştırıp bunlardan birinin diğerinden büyük olup olmadığını anlayabilme yeteneğine sahipse yukardaki dizini kolayca algoritma haline getirebiliriz:

- Denklemlerin çözümü III:** (çıkarma bilmeyen bilgisayarlar için)
1. a'yı ve b'yi oku.
 2. x'e 0 değerini ver.
 3. x'le a'yı topla, toplama t de.
 4. t > b ise dur. "yanıt yok" yaz; değilse 5. adıma git.
 5. t = b ise dur. Yanıt x'tir; değilse 6. adıma git.
 6. x'in değerini 1 artır.
 7. 3. adıma git.

Bilgisayar büyük-küçük karşılaştırması yapamıyorsa da bu dizini algoritma haline getirebiliriz ama bu biraz daha zor olur:

- Denklemlerin çözümü IV:** (çıkarma bilmedikleri gibi büyük-küçük karşılaştırması da yapamayan bilgisayarlar için)
1. a'yı ve b'yi oku.
 2. x'e 0 değerini ver.
 3. x'le a'yı topla, toplama t de.
 4. t = b ise dur, yanıt x'tir; değilse 5. adıma git.
 5. x'le b'yi topla, toplama s de.
 6. s = a ise dur. "yanıt yok" yaz; değilse 7. adıma git.
 7. x'in değerini 1 artır.
 8. 3. adıma dön.

Bu yazıyı bitirirken, algoritma kavramının en önemli sorunun kesinlik sorunu olduğunu bir daha vurgulamak isterim. Bilgisayarın hiçbir belirsizliğe yol açmadan bizi anlayabilmesi için bilgisayarın düzeyini (hangi işlemi yapıp hangi işlemi yapamayacağını) ve dilini iyi bilmek ve algoritmayı ona göre yazmak gerekir. Denklem çözümü algoritmaları bunu yeterince gösteriyor sanırım.

Öte yandan yemek ustası bir ev hanımına çok açık seçik gelecek ve unutulmaz ayva reçelleri yememizi sağlayacak bir reçel tarifi aptal bilgisayarın hiç içinden çıkamayacağı kadar belirsiz ve karmaşık olabilir.

Okullarımızda yapılan nedir? EDEBİYAT ÖĞRETİMİ Mİ, EDEBİYATTAN SOĞUTMA EĞİTİMİ Mİ?

Sezai KAYNAK

"Gerçek sanat eseri hem saat gibi içinde bulunduğumuz vakti göstermeli, hem de bir pusula gibi değişmez yönü işaret etmelidir."

F.H.DAĞLARCA

SANAT VE İNSAN

Bilindiği gibi sanatın kökeni büyüktür. İlk topluluklardaki toplu danslar, totem ayinleri, özel maskli kıyafetler, ezgiler ve sözler, insandan çevreye yönelen çabalar. İnsan ve sanat eylemi, var olduğu günde bile doğaya söz geçirmeyi, dünyayı bilip tanımaya, denetim altına almayı amaçlıyor. Sanatın, insanın dünyayı kavrama ve bu kavrayışı dünyayı değiştirme yolun-

da kullanışının hem aracı, hem ürünü olma özelliği, üretimle olan ilişkisini ve insana özgü olmasını açığa çıkarıyor.

Ritim, ses, ahenk, sayı olan bir dünyada, insanları yüzyıllardan beri yürek ve bilinç titreşimine uğratan kaynak büyük sanat yapıtları değil midir? İnsanları görünmez bağlarla birbirine bağlayıp -bu bağlar müzik, resim, heykel, roman, şiir, öykü olur- kaynaştırarak, yaklaştıran yine sanat değil midir?

Bilim adamları dünyamıza daha çok deney ve akıl ile, sanatçılar ise coşku ve sezgiyle ışıklar salıyor, bizleri sarsıyor. "Evreni kurtaracak güzelliştir" diyen Dostoyevski değil miydi? "Gravür tabloya göre ne ise, sanat da hayata göre odur" diyen Çernişevski, yaşam-sanat ilişkisini

en güzel biçimde berraklaştırmıyor mu? Kimi yazarların, sanatın doğaya eklenmiş bir insan olduğu şeklindeki düşünceleri, ırmakları "amazon"laştıran sanatın, o berrak, gelişim ve değişim yüklü, güzelduyu çıkışlı amansız gücünü ne kadar güzel sergiliyor.

Maksim Gorki "uygarlığın temsilcileri üç çeşittir: işçiler, bilginler ve sanatçılar. İşçiler demir ve çeliğe hayat verirler, gelişme ve ilerlemenin maddi ön koşullarını sağlarlar. Bilginler tabiatı araştırırlar ve birinci tabiatı dayanarak, ikinci bir tabiatın nasıl yaratılabileceğini halka öğretirler. Sanatçılar insanın iç dünyasını araştırıp, iyiyi ve kötüyü irdelerken ikinci bir tabiat yaratır, yalnız şu farkla ki, bilim insanı çevreye tabiatı değiştirdiği halde, sanat insanın içindeki tabiatı değiştirir" diyor. Böyle olmasaydı Picasso ve Rafael'in fırçası, Mikelanjelo'nun çelik yontma kalem, Beethoven ve Mozart'ın parmakları, çağlara kalıcı olan o sonsuz güzelduyu ve özelliğe bizleri ulaştırabilir miydi? Yaşamadığımız halde, Homeros'la tanrıların ve insanların yazgılarını birleştiren derin bir sezgiye varabilir miydik? Dante ile ruhun günah dünyasındaki eşsiz sergüzeştine çıkmıyor muyuz? Sanat ne kadar sonsuz bir deniz!...

GÜZEL SANATLARIN KOLU EDEBİYAT VE EĞİTİM

Edebiyatın, üstyapı kurumu olan sanatın, güzel sanatların bir kolu olduğunu belirledikten sonra konuya yaklaştığımızda, şu soruya cevap arayabiliriz: Nedir edebiyat? Pek çok tanımla karşılaşmakla birlikte bu konuda en gelişkin yaklaşım, edebiyat "doğa-toplum-birey gerçekliğinin, duygu ve imgeyle, güzelduyu alanında yeniden düzenlenip yaratılmasıdır" diyebiliriz. Bu tanım esas aldığımızda, ders kitaplarında bulunan pek çok metnin edebi eser olup olmadığı da ayrıca tartışılabilir. Yine bu tanımdan hareketle insan zihnini geliştirip yönlendirmede edebiyatın önemi daha berrak açığa çıkabilir. Edebiyatçı "geçici" dedi "sürekliliği" bulup, tarihsel bağlamaya çalıştığında kalıcı edebi eser meydana getirebilir. Nazım'ın dediğince, "Ne ah edin dostlar, /ne ağlayın / Dünlü bugüne/bugünü yarına bağlayın/"

Engels'in, Balzac'ın romanlarına ilişkin olarak "Ondan, zamanın profesyonel tarihçi ve istatistikçilerinin tümünden daha fazla şey

II. BİRLİKTE-YAZAR VE EDEBİYATIN TEŞVİKÇİSİ, ELEŞTİRMENİ OLARAK OKUR İMAJI

Edebiyatın eski ve yeni durumunu karşılaştıran Hermann Kant, şu görüşü vurguluyor: Biz, insanların çoğunluğu ile edebiyat arasındaki ilişkide çoktan yeni tabiiiliklere geçtik. "Bunlardan biri, işçilerin şimdiye kadar yalnız çok yetkili okur olmakla kalmayıp, DAC edebiyatı konusunda çok yetkili yazarlar da olduklarıdır." (4) Okurlarda kalalım: Kant için, giderek artan sayıda okurun yetki sahibi olması, belli yetenekleri öngörmektedir; okurlar, bunları ancak kültür devriminin ilk aşamalarının sonucu olarak kazanabilmişlerdir. Bu yetenekler, herşeyden önce verimli bir edebiyat ilişkisi için özel koşulları kapsamaktadır: Edebiyat bilgisi ve edebi duyu. Bunlara ulaşmak, ancak bu noktalara yönelik bir eğitimle, günümüzün ve geçmişin edebiyatıyla, kendi ulusunun ve diğer ülkelerin edebiyatlarıyla canlı bir ilişki sayesinde -elbette, yeni devletin, onun "kültür planları"nın gerçekleşmesinin yarattığı koşullar altında- mümkün olmuştur. Yine bu yetenekler, (sosyalist kişiliğin, çalışmada, politik aktiflikte ve bütün toplumsal yaşam içinde genel serpilmesiyle ilişkili olarak) öncelikle bir kendi-bilincin yükselmesini kapsamaktadır; böylece, birçok okur açısından, şimdiye kadar edebiyatla olan tek yanlı ilişkinin egemenliği kırılabilmiştir. Hermann Kant, kendi eski kişisel ve bunun içinde de çok genel olan hareket noktasını şöyle karakterize etmiştir: "Edebiyat ya da edebiyattan sayılan, beni etkiliyordu, ancak, ben hiçbir zaman düşünmezdim ki, ben -ve yalnızca umutlarla ve dileklerle de olsa- edebiyata etki yapabiliyem." (5) Bir yanda, temsil kabiliyeti olan yeni bir yazar tipinin doğması -Hermann Kant, kendi tarzını Brecht'in "halkın içinden değil de, onunla birlikte yükselen" (6) yazarlar formülüyle karakterize ediyor- ve öte yanda, yazarların aktif partneri olarak edebi sürece girmeyi öğrenen bir kitlenin doğması, edebiyat yaşamının önemle altı çizilen yeni özellikleridir.

Bu açıdan, yazarlarla okurlar arasındaki daha özel bir işbirliği konusunda da düşünceler vardı. Nesir yazarlarımızdan olan Martin Viertel şöyle diyor: "Halkımız, şimdi giderek artan bir biçimde edebiyatın da sırrına varmaktadır. Okur, seyirci, karşımıza, bizim bugün ona verdiğimizden daha fazlasını isteyen bir partner olarak çıkmaktadır. O, kendisi için anlayış talep eden, anlayan biri olarak, yön gösteren, bizde müttefikini arayan ve gören huzursuz bir baskıcı olarak gelmektedir." (7) Hergün evine mek-

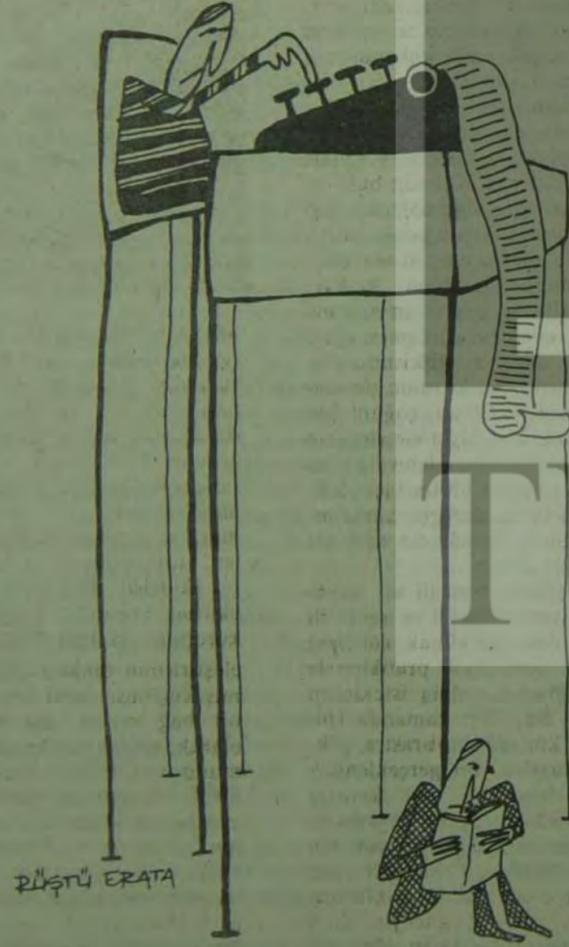
tupların geldiğini belirten Erik Neutsch diyor ki: "Okurlar görüşlerini söylüyorlar, eleştiriyorlar ya da beğeniyorlar ve böyle sanat konularında iktidar sahibi oluyorlar. "Neutsch, yazarın" yalnızca okurları olmadığını, onun okurlarının yazdıklarında okuyabildiğini" belirtiyor. O, yalnızca "okur" olmaya son veren okurların edebileceğini gözliyor; Neutsch, edebiyat sürecinin kolektifleşmesinin daha derinlere varması için yeni imkanlar görmüş ve şu sonucu çıkarmıştır: "Ve ben kişisel olarak, teori ve pratik konusunda, yazmanın ve yazan kimsenin teori ve pratiği konusunda böyle bir anlayış gösterilmişken, neden edebiyat gelecekte okurlarıyla ortak olarak yeni eserler yaratmaya çalışmasın, uzun süredir anlayamıyorum." (8)

Yeni edebiyat programlarının belirleyici ve genel olan temel unsurları şunlardır: Bir yanda, okurların edebiyat üretimine teşvik edici etkiye bulunmaları düşüncesi; öte yanda, okurların toplumsal gelişimin edebiyat tarafından çizilen imajlarının, edebiyatçı tasarımlanan ideallerin uygunluğunu göz-

den geçiren "yetkili kontrol makamları" (9) olarak tanınması. Bu temel unsurlar, sö- konusu programların demokratik ka-akterini göstermektedir.

Yazarların yukardaki düşüncelerinden ortaya çıkanlar, hayli genel düzeydedir. Bunlar, edebi iletişim içinde varsayılan konunun kendine özgü tarzını -ki, bu, toplumsal bir niteliktir- çok belirsiz olarak göstermektedir. Bunların belirgin hale getirilmesi gerekir.

Birincisi: E. Strittmatter, açıkça yazarlarla okurlar arasında doğrudan iletişimin önemine işaret etmektedir: "Okurlarımızın yazarlarıyla geliştirdikleri bağ ilginçtir... Ben birçok okur mektubu ve çağrı alıyorum, ama yılda ancak ortalama bin kadar Almanca mektuba cevap yazabiliyorum." (10) Çok çeşitli biçimlerde, okur mektuplarıyla, kitap pazarı konuşmalarıyla, okuma toplantılarıyla, herkese açık edebiyat tartışmalarıyla vb. okurlar, yazarlarla doğrudan ilişkiye geçmektedirler. Bu, toplumsal olarak yüksek düzeyde sağlanan bir edebiyat ilişkisi içinde dikkat çekici bir görüngüdür.

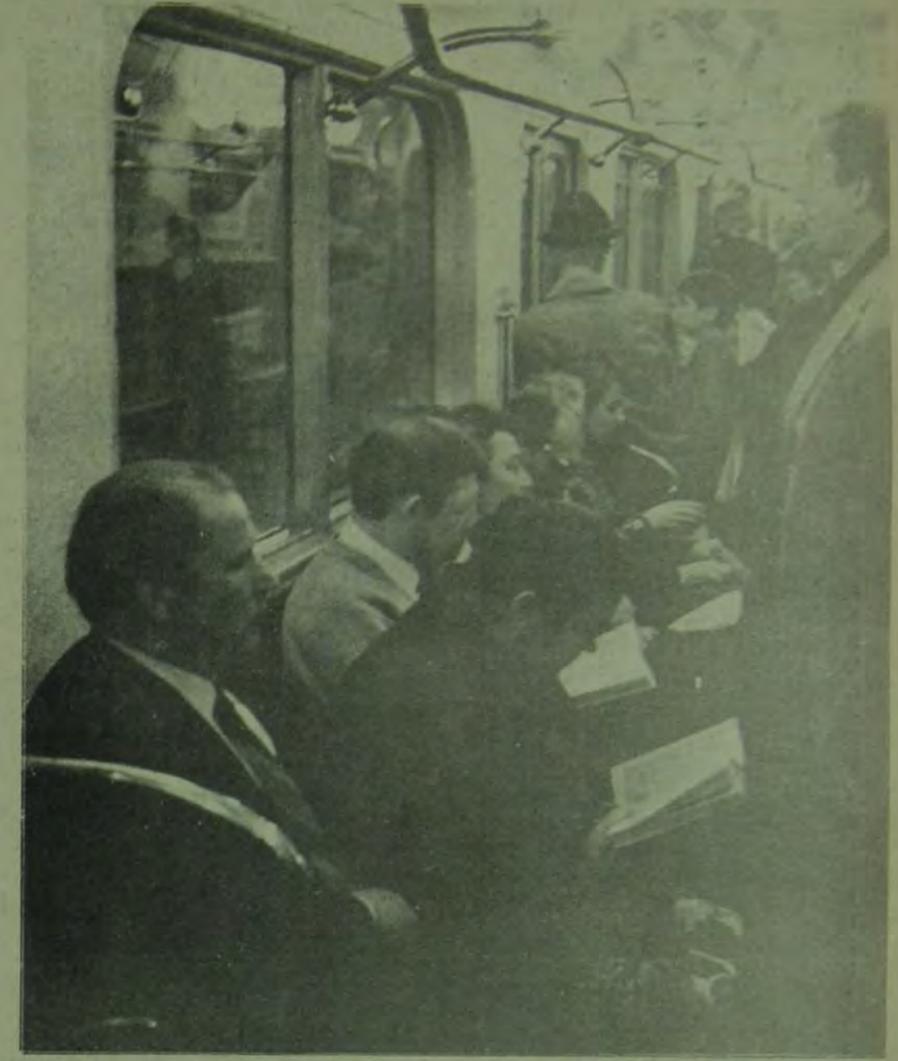

TÜSTAY

Okurlar, çıkan kitaplar ve bu kitaplardaki kişiler hakkında yargıya varırlar, edebiyattan yeni istek ve dileklerde bulunurlar. Bu iletişim biçimlerinin dolaysızlığı, onun toplumsallığından daha karakteristiktir ve bu da iki bakımdan anlamlıdır.

Vurgulanması gereken ilk nokta şudur: Elbette sosyalizmde de edebi iletişim süreci, okurlar yönünden öncelikle sessiz hareketlerle cereyan eder; sonra, bunlar kendilerini yalnızca satıştaki başarılarla, baskı sayısının yüksekliğinde, ödünç verilen kitapların adetlerinde vs., etkili edebiyat topluluklarının hareketlerinde ve sosyologların araştırmalarında belli ederler. Bunun, yazarların düşüncelerinde hemen hiç rol oynamadığı, hatta-poetik açılarından- istatistik analizlerin değerlerinden çoğu kez kuşku duyulduğu dikkati çekmektedir. Aynı edebiyat eleştirisinin değeri için de geçerlidir. Edebiyat iletişim süreci, asıl olarak okurların temsilciliğiyle, edebiyat eleştirisi ve edebiyat politikasıyla sağlanır. Ancak, toplumsal olarak önem taşıyan ve yazarlar açısından da yaşanabilir olan bir alan için, sosyalizmde edebi değiş-tokuş süreci, (bu, sosyalizmin artan demokratik toplumsallığının, büyüyen bilinçliliğinin, bir de topluma açık olmasının tükenmez imkanlarının belirtisidir) edebi muhakemenin bizzat okurlar tarafından formüle edilen sonuçları üzerinden, onların edebiyatın etkisi ve değerine ilişkin yargıları üzerinden örgütlenir. Kitlenin burjuva edebiyat pazarı sayesinde doğmuş olan anonimliği, sosyalist toplumdaki edebiyat ilişkisinde tamamen olmasa bile, örnek biçimlerde ortadan kalkar; yazarlar okurlarına doğrudan rastlarlar. Bu arada edebiyat görüşmesi (11), sosyalizmdeki edebiyat ilişkisinin (biçimsel olmayan) aracı kurumu derecesine yükselmiştir. Şimdi çoğunlukla yalnız profesyonel edebiyat eleştirisinin çalışma alanını değil de, edebiyata olan toplumsal reaksiyonun bütün biçimlerini belirten edebiyat eleştirisi kavramının genişletilmesi, bu sürecin açık bir ifadesidir. (12)

Bunun dışında, besbelli ki, sosyalist okurların yeteneklerini ve tecrübeli beklentilerini dayanak almak, edebiyat üreticilerinin, toplumsal pratikleriyle doğrudan bağlantıda olma isteklerini içermektedir. Bu, aynı zamanda (biçimsel) aracı kurumların arasına yükselen sesini düzelten bir gerçekleştirme yoludur; öncelikle söz konusu kurumlar, okurların ilgileri ve onların acil gelen konularla ilgili gerçeği dile getirebilirler. Nitekim, Fritz Selbmann -sosyalizmde edebiyat toplumunun kendi başına yaratıcı gücüyle ilgili düşünceleri tamamlayarak- şu görüşleri vurguluyor: İnsanlarla kurulan canlı

bağ sayesinde, kendisine toplumsal görevi kavramsal olarak bizzat belirleyen yazardır; düşünülmemelidir ki, "toplum, otoriter organları ile yazarlara, dramcılara ya da bestecilere içerikleri önceden belirlenmiş ve hatta belki de sanata yabancı bir biçim zorunluluğuna göre olan sanat eserlerinin yaratılması ve zamanında teslimi için emirler" (13) versin.

İkincisi: Bu nedenle yazarlarla okurlar arasında doğrudan bir ilişki kurulmasıyla ilgili düşünce ile edebiyat eleştirisinin dikkati çeker hale getirilmiş küçümsenmesi arasında çoğu kez bir bağ vardır. Bu ikincisiyle ilgili olarak, edebiyatın kendine özgü durumunu tanımadığı iddiası -çok kere öfkeli bir biçimde- ileri sürülmektedir; yine bunun yanında, edebiyat eleştirisinin, edebiyat yaşamını, üretimin ve yeniden üretimin canlı, birincil süreçlerinden ayrılmadan örgütlemesi görevini kavrayamadığı iddia edilmektedir. Bazen, edebiyat eleştirisinin tamamen bir işlev kaybına uğradığı, tahrik edici

biçimde saptanmaktadır. E. Strittmatter, onun gerçeklik konusundaki bilgisizliğine ve üstü kapalı sözlerine işaret etmektedir: "Yeni bir kitabım çıkar çıkmaz, okurlardan gelecek mektupları beklerim... Meslekten eleştirmenlere iftira atmadan söylemek isterim ki, benim için okur mektupları değer taşımaktadır; çünkü, bu mektuplarda okurlar, benimle şifresiz konuşurlar ve eleştirilerinde gerçeklikten yola çıkarlar; bu, bazı eleştirmenlerin kesinlikle yapmadıkları birşeydir. Ayrıca, okurlarda "hem o hem de o" diye birşey yoktur. Elbette, okur mektuplarında birçok nokta öznel açıdan görülmektedir; ancak, bunları değerlendirmesini bilirim. Eleştirmenlerimizden bazılarının, gerçeklik bilgisindeki eksiklikten dolayı arkasına kaçtıkları sözde nesnel-bana ters düşmektedir." (14) Az sayıda profesyonel tarafından ayakta tutulan edebiyat eleştirisi kurumunun itibarlı biçimi, böylece tekrar tekrar, edebiyat eleştirisinin güncel zayıflığıyla ilişki içinde sorun olarak ortaya

getirilmektedir. Buna karşı polemik yapmaya burada hiç gerek yoktur. Elbette ki, topluma açık edebiyat eleştirisinin yerini, yayınlanmayan okur mektubu ya da doğrudan konuşma tutamaz. Yalnızca yaygın açık edebiyat tartışması -ki buna, önceki sosyalist edebiyatta kitle eleştirisi deniyordu- onun geleceğe yönelik biçimi olabilir.

Üçüncüsü: Okurlar aktif momentler olarak edebiyat sürecine sokulduğunda, yazarın yaratıcı rolüyle ilgili geleneksel görüşü; onun gösterme, aydınlatma ve eğlendirme başlıyan olarak oynadığı rolle ilgili geleneksel görüşü yadsıyan düşünceler çıkar; bunlar, genellikle okurların, görev veren ve edebi çalışmayı teşvik edenler olarak yerleşmelerine yol açar; (15) bunlar, bazen de okurları birlikte-yazar ya da hatta asıl üreticiler olarak gören anlayışlara varırlar. Okurların edebiyat üretimine birlikte etki etmesi ise, hiç bir zaman, Erik Neutsch'da olduğu gibi hep böyle doğrudan tasarlanamaz; Neutsch, doğrudan işbirliği görüşünü ileri sürmüştür. Ve burada, hiçbir zaman okurların edebiyat üzerinde sürekli "iktidar uygulaması"na sahip oldukları iddia edilemez. Örneğin, Hermann Kant şu görüşlerin altını çizmektedir: Kural olarak hiçbir yazar, halkla yapılan görüşmelerde farkedilen ihtiyaçları ve istekleri kullanmak için yazmaya oturmayacaktır; ve o, "böyle beklentilere köle gibi" (16) pek bağlı değildir. Yazarın öğreneceği, ilgi yönleridir: "Toplum, ihtiyaçlarını bildirir, hangi sorunları ve istekleri olduğunu, hangi özelemleri ve düşünceleri olduğunu söyler, bunların kitaplarımızda ortaya çıkmasını bizden ister." (17) Böyle görüşmelerde, edebiyatın kullanımının kendini göstermesi ve genel ilgi yönelişlerinin belli olması, yazara, uyulması gerekli denen özel öneriden daha önemli görünmüştür. Bu durum, edebiyatın görevi olarak genellemelerin oluşturulması için yazara malzeme vermektedir; ve bu malzeme eylemiş olduğu için, yazarın, algılanmanın sessiz hareketlerinin gözleminden ve genel olarak, ilgilerin belirtilmesinden kazanabileceğinden daha somuttur. (18) Gerçi tek bir yazar, bu ya da şu isteği kendisine göre ters bulabilir, "rahatsız etme" olarak da duyabilir; ancak bütün olarak, okurların açığa çıkan aktifliği, edebiyat sürecine tamamlayıcı, verimli bir gerilim momenti getirir; ve bu moment, toplumsallaştırarak etki yapar. Yazarın, isteklere boyun eğmesi gerektiği kabul edilmektedir: "Kim burada yazmaya koyulursa, -kamuoyunun anlayışı içinde- halka ait bir işletme kurmaktadır ve toplum tarafından, toplumun mülkiyetinde bir kurum olarak görülür; ve bunun da sonuçları vardır." (19)

Hermann Kant'ın anlattığı ise, bir diyalog ilişkisidir. O, edebiyat çalışmasını, kamuoyunun verdiği bir göreve dahil etmektedir; ama, onu aynı zamanda bir hareket olarak, kamuoyunun isteklerinin yazar tarafından genelleştirilmesini ve bu sırada zorunlu olarak seçim ve değerlendirme yapılmasını içeren bir hareket olarak düşünmektedir. Kitleden gelen çeşitli isteklerle birlikte, ince toplumsal ayrılıklar işe karışmaktadır; bunlar, içinde yazarın kendi yerini belirlemek zorunda olduğu toplumsal çelişiklerdir.

Dördüncüsü: Çoğu kez bu çelişikler de yazarın düşüncelerinden uzak kalmaktadır. Yani, kitle gerçeğini aslında yalnızca kısmen örebilecek olan yetkili okur imajı, çoğu kez mutlak olarak çizilmektedir. O zaman bu imaj, idealize bir kitlenin kişileştirilmiş biçimi olmaktadır; tıpkı idealize edilmiş kitlenin, idealize edilmiş okurun bir tür çoğulu olarak görünmesi gibi. Neden birçok yazarın muhakemesinde hem bireysel okurları hem de kitleyi bir "okur" faktörünün belirlediğini, yalnızca bu noktadan bakarak anlamak mümkündür. Böyle bir okurun tasarlanmasında, özellikle Martin Viertel'in yukarıda aktarılan düşüncelerinin gösterdiği gibi, 60'lı yılların sonundan kaynaklanan yardımcı görüşü rol oynamıştır. Bunun edebiyata aktarılması ise, abartmalı olmuştur; edebi üretim içinde okurların etkisi tezi, bu arada gerçek ilişkileri atlayan çokulu bir teminat karakterine bürünmüştür. Gerçekten de, burada yazarın eğitilme mercii olarak görev yapanlar, sosyalist toplumun reel okurları değil, onların hepsine yüklenen bir bilinç ve davranıştır. Buna karşılık, çelişikli süreç, edebiyat karşısında yaratıcı tavır ancak hiçbir zaman bütün okurların gösterebileceğinin kabul edilmesiyle kavranacaktır. Edebiyatın vereceğinden fazlasını ondan isteyecek olan, okurların tümü değildir. Yine kabul edilmelidir ki, farklı türdeki eski ve yeni istekler, yazarın aktifliğine çağrıda bulunacak bir biçimde kendilerini kabul ettireceklerdir.

NOTLAR:

- (1) Hermann Kant, VII. Yazarlar Kongresi'nde yaptığı konuşma. S.33. Kant, burada Erich Honecker'in görüşlerine dayanmaktadır.
- (2) Karş. H. Kant: (Tartışma bildirisi.) Bkz. VI. Yazarlar Kongresi. S.87.
- (3) Yaşamın Aktif Olarak Üstesinden Gelme İnancı. Fritz Selbmann'la yapılan görüşme. Bkz. Auskünfte. S.195.
- (4) Kant, (tartışma bildirisi,) a.g.y., s.87

(5) A.g.y., s.86

(6) A.g.y., s.90-91.

(7) Martin Viertel: (Tartışma bildirisi.) Bkz. VI. Yazarlar Kongresi. S.147.

(8) Erik Neutsch: Okurlar Nezdinde Okunursa: İktidar Uygulaması. Bkz. 9.6.1971 tarihli Neues Deutschland.S.4.

(9) Karş. Günümüzde Devrimci Olan. Erik Neutsch'la yapılan görüşme. Bkz. Auskünfte.S.444.

(10) Erwin Strittmatter: (Tartışma bildirisi.) Bkz. VII. Yazarlar Kongresi. Çalışma Grupları.S.227.

(11) "Edebiyat görüşmesi" deyimi, DAC edebiyatbilimine Halle Edebiyat Sosyali Kolektifi tarafından sokulan "sanat iletişimi" deyiminin bir varyasyonudur. "Edebiyat iletişimi" ya da "sanat iletişimi" deyimleri, tüm ilişki alanına yöneliktir ve bence, yalnız bu bağlam içinde kullanılmalıdır. "Edebiyat görüşmesi" ise, açıkça burada sözü edilen edebiyat süreci ve edebi eserler üzerinden anlaşılabilir alanına yöneliktir...

(12) Karş. örneğin Franz Fühmann: (Tartışmaya temel alınan metin.) Bkz. VII. Yazarlar Kongresi. Çalışma Grupları.S.248-250.

(13) Yaşamın Aktif Olarak....a.g.y., s.196.

(14) Strittmatter, a.g.y., s.227-228.

(15) Burada şu noktanın bir kez daha altının çizilmesi gerekir: Burada ve edebiyat tartışmasındaki eğilimlerin diğer vurgulanmalarında söz konusu olan belli görüşlerdir. Bu görüşler, bir yandan, değinilen eğilimleri tamamen saptamazlar, öte yandan da, mutlak olarak yeni değildirlir. Her iki açıdan da söz konusu olan, edebi düşüncenin bütünsel yapısı içinde yeni ağırlık noktalarının kurulmasıdır. Tasarlanan düşüncelerin hangi geleneğin devam olduğunu, örneğin Brecht gösteriyor: "Sanatçının karşısına kitle olarak çıkan halk, yalnızca alıcı ya da ismarlayıcı değil, aynı zamanda vericidir de; görüşler verir, hareket verir, malzeme verir ve biçimi verir. Kendisi gibi sürekli değişen, homojen değildir." (Formalizm Üzerine Notlar. Bkz. Literatur und Kunst. Cilt 2.S.336.)

(16) Tarihin Değeri Üzerine. Hermann Kant'la yapılan görüşme. Bkz. Auskünfte. S.287.

(17) A.g.y., s.288

(18) Karş. a.g.y., s.287.

(19) Kant, VII. Yazarlar Kongresi'nde yaptığı konuşma. S.30.

SEVGİ SOYSAL'I ANMAK

Yılmaz ONAY

Sevgi Soysal'ı toprağa verdiğimiz 22 Kasım 1976'dan bu yana beş yıl doluyor. Bu arada hiç de yeterli olmamakla birlikte onunla ilgili birçok şey yazıldı, yıldönümü yakınında birşeyler daha yazılacak, gene yeterli olacak mı? Kapsamlı incelemelerin, enine boyuna çalışmaların bulunmayışından ibaret değil sorun. Özellikle Sevgi Soysal gibi sanatçılarımızın anılmasında bir çelişki hep gelip kafama takılıyor: Anma yazılarında izlediğimiz ve kıvanç duyduğumuz övücü, olumlu yaklaşımların hepsi, o hayattayken de benimsenmiş miydi? Hatta bugün, bir yandan onu yüceltmede haklı olarak dayanılan gerekçelere, diğer yandan edebiyat alanımızda nasıl yaygın biçimde saldırılmaktadır? Demek ki o yaşasa ve tabii tuttuğu doğru yolda habire daha olgun ve daha etkin ürünler vermekte olsaydı, bugün övgüçülerin bazılarının aynı gerekçelerle belki en çok yermeğe, engellemeğe çalıştıkları bir sanatçı durumuyla karşılaşmayacak mıydı? Sevgi Soysal bu anlamda mihenk taşlarından biri niteliğinde. Çünkü Sevgi Soysal, edebiyatta toplumcu angajmanın, toplumcu gerçekçiliğin bilinçli yolunda örnekler veriyordu. Bunu, eserlerinin dışında, görünmez uzak bir yerlerinde, sadece sorulunca göstermek üzere belli belirsiz yapıyordu. Tersine, asıl okuyucu için, onun anlamasını esas olarak ve açıklıkla koyuyordu. Ve başarısı, bu dünya görüşünün sanatını sanat olarak da ustalıkla gerçekleştirme başlamasıydı. Daha doğrusu, bu dünya görüşünün, sanatlılığı zorlayan, kısırlaştırıcı değil, tam tersine önünü açan, gerçekten çağdaş yapan tek veri olduğunu somut eserleriyle kanıtlayarak yolunda bir sanatçıydı. İşte Sevgi Soysal'ın kaybı asıl açılan bu yolun bir kaybı olmuştur.

Ahmet Cemal 1975'te "Şafak" için: "Gidilen yolda bu da var, ama bunlara rağmen gidilebilir, gidilmedir" diyen bir tutumdur Şafak." demiş. Ne kadar doğru. Sadece olumsuzların, yanlışların eleştirisi-

sini koyup, "gidilebilir, gidilmelidir" in anlatımını veya unsurlarını okuyucuya bırakma kaçamağına sığınmıyor yani. Hele kendinden başka herkese toplumsallık dersleri verip, romana gelince eşcinselliğin her türlü acubelerinden ibaret bir "tip" anlayışını yutturmağa hiç kalkmıyor. "Mümkündür, yapılmalıdır" gerçek hayatın içinden getiriyor. Bununla sanatı da daha güzel oluyor. Toplumcu gerçekçilik dediğimiz bu işte.

Konur Ertop, ölümü üzerine Sevgi Soysal için Politika Gazetesinin soruşturmasında "sosyalizme inançlı, faşizme cephe alan.. bir yazardı" demiş (2.12.1976) Ne kadar güzel. Hele Atilla İhan'ın 27 Kasım 1976 da Cumhuriyet Gazetesinde onun ardından yazdıkları iyice ilginç: "Sevgi'nin toplumcu yazarlığı çağdaş bir yazarlıktır.. 'Yenişehirde Bir Öğle Vakti', 'Şa-

fak', 'Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu' toplumcu sayılan kitaplarıdır. Evet toplumdurlar. Ama Sevgi'nin toplumsallık içinde bireyselliği belirleyen özelliği bu kitaplarda da sürmüştür." Peki bütün bunlar sadece Sevgi Soysal'ı anarken doğrudur da, onun dışında yanlış mıdır ki, bunları yazarların bir kesimi yıllardır ve bugün bu doğruların tam tersini edebiyat alanımızda savunur, yayar dururlar? Neden toplumcu gerçekçiliğe açıkça düşmanlık yapılır, ya da onu sulandırmak, çarpıtmak için "toplumsal gerçekçilik" vs. gibi aldatmacalara sapsılır? Nedir bu çelişki?

Doğrunun, gerçeğin kapılarını zorlayan, ufuklarını açan, örnekleyen, yayan toplumcu gerçekçi sanatçılar, buna karşı olanları, ya da niyetli olmayanları, kendikendilerini aşmak zorunda bırakıyor. Bu nedenle o sanatçılara hayattayken gereğince sahip çıkmıyor herkes. Sevgi Soysal için de, toplumcu angajmanı açık, ama işte bu yüzden sanatsallığı sınırlı, kuru vs. gibi eleştiriler yapılmadı mı bol bol? Ona karşı eleştiriler, onun tuttuğu yolda dayanışmaya girenlerden daha çok olmadı mı? Bugün onu anarken olsun gerçeğin takdir edilmesi gene de sevindirici elbette. Ancak bunun altında bazan şu yatmanın sakın: O nasıl olsa artık bu yolda yeni ürünler verme şansına sahip değil, bu yolda bir "tehlike" teşkil etmiyor, onu övmekte bir sakınca yok, ama onun gittiği yolu kapalı tutma gayretine devam! Ben bu kadarına ihtimal vermiyorum, ama mevcut çelişikler de bu acı duyguyu besliyor. Okuyucular da hep bu duyarlık içinde olacaklardır. Çünkü Sevgi Soysal'ın mirası bu açıdan bir imtihan kağıdı gibi önemli; kaybı bu açıdan bir o kadar daha acı.

İnsanlarımız çok zorluklar çekerek bir yerlere geliyor, sonra onları birdenbire kaybediyoruz. Yaşarken sahip çıkabildik mi onlara, yeterli, ilerletici engellerini azaltıcı dayanışmalar kurabildik mi onlarla, bugün kurabiliyor muyuz? Sevgi Soysal'ı anmak bu soruları da koymak demek değil mi?

Bugün edebiyatımızın sadece kafası karmakarışık, hatta organları da karışık "tip"lerle doldurulmağa çalışıldığını görerek şunu daha da iyi değerlendirmeliyiz: Sevgi Soysal "Yenişehirde Bir Öğle Vakti" romanındaki Ali'yi boşuna işlemedi. Boşa da gitmeyecek!

İbrahim Demirel'in fotoğraflarının düşündürdükleri

ONLAR İŞÇİ İSTEDİLER, BİZ İNSAN GÖNDERDİK

Ahmet SAY

Fotoğraf sanatının belgesi yönü üzerinde çok durulmuştur. Ara Güler de fotoğrafın bu yönünü her fırsatta vurgular ama, onun bu tavrını sanatına olan güvenine yormalı. Bir sanat ürününün "belgesi" özelliği ile sanatsal işlevine kavuşamayacağını, bunun yetmeyeceğini, herkes gibi Ara Güler de bilir.

Konuya sanatın belgesi özelliği açısından bakarsak, tüm sanat ürünlerinin belgesi olduğunu, kendi dönemini belgelediğini görürüz. İliada, Gargantua, Mona Lisa, Savaş ve Barış, Guernica, Memleketimden İnsan Manzaraları ve ötekiler, dönemlerinin birer belgesi değiller midir? Sanat tarihinde, her dönemin bir ürünü, aslında o dönemin sanat anlayışını en ileri biçimde, insanlık için her dönemde geçerli olabilecek biçimde belgelememişler midir? Peki konu fotoğraf sanatı olunca, bu sanat dalının "belgesi" niteliği neden fotokopçiliğe doğru kaydırılıyor?

Fotoğrafın bulunmasından sonra resim sanatı işlevini nasıl yitirmediyse ve tersine, resmin yaratıcılığı daha çok vurgulanabiliyorsa, fotoğraf sanatı da fotokopi makinasının yanında aynı şeydir. Fotoğraf bir sanattır ve noterler de tasdik eylediğine göre, asıl belgesi, salt belgesi olan fotokopi makinasıdır. Yinelemek gerek: Fotoğraf sanatının belgesi yönü yeterli değildir; fotoğrafçılığı "sanat dalı" yapan, bu alanın artistik özelliklerinin kullanımınıdır. Esas olan nesnel gerçekliktir ama, nesnel gerçekliğin olduğu gibi aktarımı ile sanata ulaşamayacağı açıktır. Sanat ürününün var eden, nesnel gerçeklik ile öznel gerçeklik arasındaki dialektik bağdır. Sanatçı, doğanın karşısında, madde âlemi karşısında bir antitezdir; ve sanat ürününü yücelten, insanoğlunun madde âlemi tezi karşısında bir sentez yaratmaya yönelmiş bulunması, bunu başarmasıdır.

Sanat ürünü sentezi ne tek başına "öznellik", ne de ham nesnelliktir. Bu ikisi arasındaki dialektik ilişkiyi kuramamak, ya da bu karşıt öğelerden sadece birine kapılmak, ya idealizmin batağına, ya mekanik materyalizmin çıkmazına götürür. Sonuç aynıdır: Sanat yapıtı başarısızdır.

Fotoğraf makinası, nesnel gerçekliği, görünüşüne büyük ölçüde bağlı kalarak verebildiği için, fotoğraf sanatının mekanizme yatkın olacağı düşünülebilir. Çünkü araç mekanik bir nesnedir, şunun çurasında bir "alet" tir. Hayır, bu tehlike geçerliyse, yalnızca fotoğraf sanatı için değil, tüm sanat dalları için geçerlidir. Çünkü tüm sanat dallarında alet kullanılır. Yarıda belirleyici olan, sanatçının kullandığı alete bağımlı kalmayarak, o aletin olanaklarını sentez başarma yolunda kullanabilmesidir. Böyle olunca, sanat-

çının kullandığı alet ister fotoğraf makinası, ister fırça ve yağlıboya, ister piano ve isterse yapı malzemesi olsun, sanat yapıtının yaratıcı özüne gölge düşemez.

Dünyanın her yerinde olduğu gibi, Türkiye'de de fotoğraf sanatı bazı önemli kişiliklerin saptanması görevinden yola çıkmıştır. Özellikle devlet büyüklerinin fotoğrafları, "belge" olmak işlevinden çok, "yayma" işlevini yükümlenmektedir. Ön plana geçen "yayma" işlevi, doğal olarak zamanla toplumsal konulara el atmıştır. Gazeteciliği, röportajcılığı, sanat potasında eritebilen Fikret Otyam'ın başarısı buradadır: Yurt gerçeklerini didik didik etmek, toplumumuzun sorunlarını yerinde saptayarak bu sorunlara ilişkin gerçekleri hem kalemle ve hem de fotoğrafla dile getirmek...

Otyam'ın bu alandaki başarısı, ardıllarını etkilemiştir. Ancak bu etkilene, fotoğraf sanatını bazı yurt gerçeklerini veren sıradan görüntüler durumuna düşürme tehlikesini de beraberinde getirmiştir. Örneklerine çok rastladık: bazı genç arkadaşlar, kavrayış eksikliği yüzünden, fotoğraf sanatının dilini kullanmayı önemsemeyen, fotoğrafçılığı deklansöre basmaktan ibaret sanarak, popülizmin bile küçümseyeceği sıradan görüntüleri habire üretilip durdular.

Bununla kalsa gene iyil Yurt gerçeklerinden bazı katı görünümlemeler vermek eğilimi, kendisine karşı tepkiyi de kıskırttı: Bu kez öyle örneklerle (hatta öyle sergilerle) karşılaştık ki, teknolojinin ve grafik sanatının olanakları abartılmış, iş zıvanadan çıkmış, fotoğraf sanatı tam züppeliğe dönüşürmüştü!

İbrahim Demirel, bu iki yanlıya da düşmemiş bir fotoğraf sanatçımızdır. O, nesnel gerçekliğin içinden gerekli olanı seçerken, grafik titizliği de elden kaçırmaz. En sıradan bir obje bile, İbrahim'in fotoğrafik bakışı ve özeni sayesinde aff niteliğine sıçrayabilir. Bakın, keçi, kırsal kesim insanımızın gündelik yaşamıyla içiçe olduğu için, bizce de hemen hiçbir olağanüstülüğü bulunmayan, sıradan bir objedir. Milyon kez fotoğrafı çekilse, her poz için ayrı araştırma ya da ön hazırlık yapılsa, keçi nihayet işte keçidir, olağanüstülüğü, çarpıcılığı, değişikliği pek yoktur, alışlagelmişliği yüzünden keçiyle ilgili bir görüntünün insanı etkileyen bir tarafı pek olamaz. Gelgelelim, bu obje İbrahim Demirel'in eline geçtiği zaman, silkiniverir; kalıbınızı hemen basarsınız: "Karakeçi" ancak bu denli anlatılabilir! İbrahim ne yapıp etmiş, beyaz toprakla sıvalı, ya da beyaz badanalı köy evi duvarlarının beyaz zemininden yararlanarak "karakeçi"yi ön plana fırlatmıştır. Bu fotoğraftaki siyah-beyaz dengesi, kübizme özenen

ressamların modülasyon hesaplarına, geometri çalışmalarına örnek olacak denli sağlamdır. Çizgilerdeki kesinlik, birbirine uç veren bağlantılardaki milimetrik tutarlılık, "keçi fotoğrafı" nı gerçekten "afiş" düzeyine yükseltmiştir.

Türkiye Yazıları'nın onbeşinci sayısında İbrahim Demirel'in fotoğraflarını tipolojiyle iyi kötü sergilemeye çalışırken, ilk gördüğüm anda çarpıldığım "Salıncakta Dört Köylü Kadını" nı tam sayfa olarak arka kapakta basmaya karar vermişim. Kapakta kırmızı ve lacivert kullanılıyordu; ben de tuttum bu nefis fotoğrafı kırmızı renkle baskıya soktum. Bütün tadı kaçtı fotoğrafın, zemin sanki çamurla sıvandı, vurgulanan espiri güme gitti. Güzlüm siyah-beyaz, yerini kırmızı-beyaza bıraktıkça, piano için bestelenen bir parça akordeonla çalınıyormuş gibi oldu.

Oysa bu fotoğraf, İbrahim Demirel'in başyapıtlarındandır. Edebiyatımızda Aziz Nesin'in "Altı Bekçi Atlı Karında" öyküsü neyse, fotoğraf sanatımızda da bu yapıt aynı şeydir, yeri odur. Üstelik, ayrı sanat dallarındaki bu iki yapıtın özü de aynıdır. Aziz Nesin'in öyküsünü anımsayalım: Lunaparka çalışan park bekçileri, park geceleyin kapandıktan sonra, çocukluktan beri açış konuşması yapan Dr. Martin Schött'ün İbrahim hakkında söylediği

dikleri atlıkarıncaya binmek isterler. En sonuncusu şalteri çekip, henüz ağır ağır dönmekte olan atlıkarıncaya atlar. Atlıkarınca gittikçe hızlanır ve artık yere atlayıp şalteri indirme olanağı kalmaz. Sabaha değin havada döner dururlar. Sabahleyin lunaparka ilk gelenler, dönmekte olan atlıkarıncadaki altı bekçiyi baygın durumda bulurlar. Altısı da hastaneye kaldırılır.

İşte çocukluğunu yaşayamamış halktan insanlarımızın yazgısı! Gülünç gibi gözükün bu olayın derinindeki dramı sezmemek mümkün mü?

İbrahim Demirel de benzeri bir olayı yakalamıştır. Salıncaktaki dört köylü kadının bu neşeli, eğlenceli durumu, aslında olayın gerisindeki hüznü, hepimizin içini burkan toplumsal bir gerçeği anlatmıyor mu?

**

Nesnel gerçekliği çok iyi eleleyen ve gerekli olanı seçen, (bu yüzden ben hiç bir fotoğrafını rastlantısal olarak değerlendiremiyorum), İbrahim Demirel'in "Almanya'daki Türkler" konusuna eğildiği zaman kazanabileceği başarıyı düşünün... Federal Almanya Dışişleri Bakanlığına bağlı olan IFA (Dış İlişkiler Bürosu'nun açtığı sergide, Alman Dışişleri Bakanlığı adına bir açış konuşması yapan Dr. Martin Schött'ün İbrahim hakkında söylediği

sözler, Alman basınında geniş biçimde yankısını bulmuştur ama, Türkiye'de gereği gibi ele alınmamıştır; Dr. Schött şunu diyor Almanya'da kentten kente götürülen ve büyük ilgi gören bu sergi için "Bu serginin herşeyden önce izleyeni bazı düşüncelere yöneltmesi halinde amacına ulaşacağına inanıyor ve bunu diliyorum. Anadolu'nun uzak bir köşesinden birdenbire Almanya'ya gelmenin ne demek olduğunu iyice düşünmek gerekir."

Ne demek olduğunu iyice düşünmek gerekir... İbrahim Demirel, "Almanya'daki Türkler" konusuna eğilirken, ürünlerinden de belli olduğu gibi, "dış göç" olayının ne demek olduğunu düşünmüş ve deklanşöre ona göre basmıştır.

Şimdi herşeyi bırakalım ve ünlü yazar Max Frisch'in şu sözüne dönelim:

"BİZ İŞÇİ ÇAĞIRMIŞTIK, BAKTIK Kİ GELENLER İNSAN!"

İbrahim Demirel, Almanya'daki Türkler konusunu işte bu "insanlar" açısından işliyor.

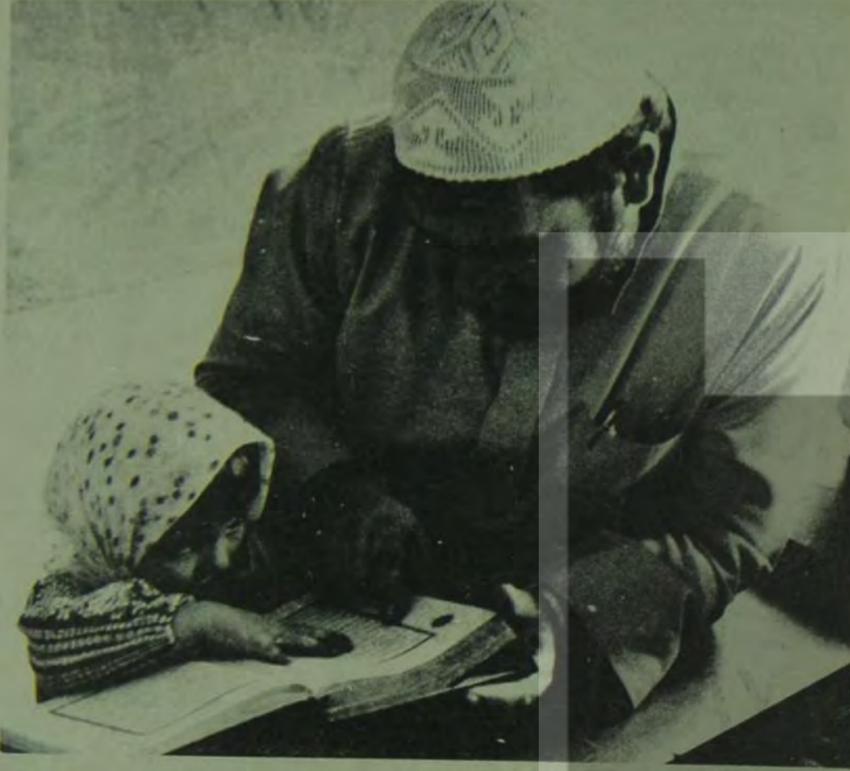
Şaşkınlık ve uyumsuzluk İbrahim'in fazladan çabasıyla saptanmış değildir bu fotoğraflarda. Şaşkınlık ve uyumsuzluk, Almanya'daki Türk işçilerinin yaşam biçimini kısaca alarak belirlemiştir. İbrahim Demirel, zengin dokümanter çalışmasını titiz bir grafikçi anlayışıyla biçimlendirmiştir, ama bu çok şeye yetmiştir. Genellikle "Küçük Anadolu" denen "getto" benzeri köhne binalardan taşan çocuk selinin civıltısı sergilenirken, bir yandan da onların pek alışık olmadığı bir "refah toplumu" nun çarpıcı renkli reklamları ile karşılaştıkları andaki şaşkın bakışları verilmiştir. Burunlarını vitrin camlarına dayıyarak Alman süpermarketlerindeki mal bolluğunu seyredenler; Alman okulundan başka, öğleden sonraları ayrıca Kur'an Kursu'na gitmek zorunda bırakılan çocuklar; havaalanı terminalinde Türkiye'ye gidecek uçağı sevinçle bekleyenler; boş zamanlarını kumar ve içkiyle öldürenler; çoluk çocuğunu Türkiye'de bırakıp da yâd ellerde yalnızlığın, hasretin, çaresizliğin, binlerce kilometre ötelere itilmişliğin ve horlanmışlığın sızısını bekâr odalarında tek başına kalıp çekenler; yabancı işçileri yolmak için açılmış pis lokallerde bulunduğu bir Alman kadınına sarılarak zorlama bir neşeyle felekten bir gün daha çalmayı deneyenler; atılan her adımda uyumsuzluğu ve şaşkınlığı bir kez daha duyanlar; işte bizimkiler! Gurbetteki insanlarımız...

Emperyalizmin maskesini bir çırpıda indiriveren Max Frisch'in yukarıdaki anıtsal sözü, tekeli sermaye beyleri-

nin geri kalmış ülke emekçilerine ne gözle baktığını açıklamakla kalmıyor, belki ondan çok, bu ülkelerin emekçilerinin insanlık için sözcüğün tam anlamıyla "insanca" bir değer taşıdığını vurguluyor. İbrahim Demirel de,

"Almanya'daki Türk İşçileri" sergisini hazırlarken, bu "insanca" olanın peşindeydi.

En umutsuz anlarda bile sanat, tüm sanat dalları, hepimizi nasıl umutlandırıyor...

İKTİSAT KONGRELERİ VE TOPLUMSAL SİYASET

M. Şehmus GÜZEL

GİRİŞ

İktisat kongreleri, genel olarak izlenen ya da izlenecek olan iktisat siyasetini belirleyecek ilkelere, önerilerin tartışılıp, kararların alınması için toplanırlar. İktisat siyasetleri, toplumsal (sosyal) siyasetlerin saptanmasında etkin rol oynarlar. Toplumsal siyasetler, iktisat siyasetlerinin türevidir dense yeridir. Bu bağlamda, iktisadi ve toplumsal siyasetlerin belirlendiği iktisat kongreleri, bütün toplumu, bu arada özellikle çalışanları, yani işçi, memur ve diğer bağımlı çalışanları -çırak, kalfa vb.- yakından ilgilendirmektedir.

İktisat kongrelerinde benimsemiş kararlar ülke siyasetini, siyasal örgütleri de etkileyebilir. Örneğin siyasal partiler, programlarının oluşturulmasında bu kararlardan etkilenebilir, siyasal erkler izleyecekleri yol ve yöntemlerde aynı kararları gözönünde tutmaya özen gösterebilirler. Bu olgunun, yani kararların siyasal düzeydeki etkisinin de araştırılması gerekir.

Kongre kararlarının tüzel bağlayıcılığı, zorlayıcılığı yoktur. Kararlar, daha çok yasa koyucuya yöneltilen öneriler niteliindedirler. Kararların, bağlayıcılık kazanması, onların tüzel olarak düzenlenmesiyle ilgilidir. Oysa, tüzel düzenleme yasama organına, hükümete kalmıştır. Bu açıdan, kararların tüzel düzenlenmesi hükümetlerin, yasama organlarının bu konulardaki ilgi, yakınlık ve içtenliğini göstermesi bakımından ilginçtir ve mutlaka incelenmesi gerekir.

Tüzel olarak düzenlensin ya da düzenlenmesin, benimsedikleri biçimleriyle kararların içerdiklerinin, o gün ve bugün için önemlerinin ayrıca irdelenmesi anlamlı olacaktır.

2-7 Kasım 1981'de İzmir'de II. Türkiye İktisat Kongresi toplanacaktır. Bu Kongre'yi değerlendirebilmek, irdelenebilmek için 17 Şubat-4 Mart 1923'de, yine İzmir'de toplanmış olan I. İktisat Kongresi'nin tanınması, iyi bilinmesi bir zorunluluktur. Bu incelemeyi, bir

ölçüde bu zorunluluğun giderilmesi-ne küçük bir katkıda bulunmak için yapıyorum.

A) II. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

Gazetelere yansıyan resmi açıklamalara göre, 2-7 Kasım 1981 tarihleri arasında İzmir'de II. Türkiye İktisat Kongresi'nin toplanması kararlaştırılmıştır (1). Bu amaçla "Mart 1981 tarihinde, ekonominin tedvirinden sorumlu Başbakan yardımcısı başkanlığında Maliye, Ticaret, Sanayi (bakanlıkları) ve Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarları ile Odalar Birliği ve Türk-İş yetkilileri, Ege Üniversitesi İktisat Fakültesi Dekanı ile bazı profesörlerden oluşan bir tertip komitesi kurulmuş... Ayrıca İzmir'de de bir yerel komite oluşturulmuştur" (2). II. "Kongre'nin Türk ekonomisi tarihinin bir dönüm noktası olması" beklenmekte, "...Türk ekonomi tarihinin en önemli olaylarından biri olacağı" vurgulanmaktadır (3).

II. Kongre'nin yedi alt komisyon halinde çalışacağını, son günde alt komisyonlarda tartışılan tebliğlerin ışığında, "redaktörler"ce hazırlanan raporların Genel Kurul'a sunulup tartışılacağını gazetelerden öğreniyoruz. "Konuya, devletin büyük önem verdiği anlaşılmaktadır. Ancak, verilen bu öneme rağmen hazırlıkların buna paralel bir heyecan içinde yapıldığına dair henüz belirtiler gözlenememektedir. Kongre'ye üç buçuk ay gibi kısa bir süre kalmasına rağmen; delegelerin belirlenmesi, tebliğlerin hazırlanması gibi ana konularda gerekli adımların tam olarak atılmadığı anlaşılmaktadır" (4). Dolayısıyla, bu Kongre "gibi çok önemli bir olaya devletin verdiği öneme paralel bir zaman ayrılması da zorunludur. Süre gittikçe daralmaktadır. Biraz daha geçkilirse Kongre sadece bir seminer biçimine dönüşebilir" (5).

Kongre'nin yedi alt komisyonundan bir kaçının ele alacağı tebliğ konularını ilginç bulduğum için sıralamak istiyorum: "Sosyal gelişme ve istihdam" alt komisyonunda: İstihdam sorunu ve işsizliğin azaltılması; Yurtdışında çalışanların sorunları; Türk işçi şirketlerinin geliştirilmesi; işçi-işveren ilişkilerinde yeni düzenlemeler (sosyal barışı sağlayacak yönde); Esnaf; Köylerin kalkandırılması; Sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi; Kentleşme, sorunlar çözümler; Konut sorunu ve çözüm yolları; Sosyal gelişmede sağlık; Sosyal gelişmede eğitim; Kalkınma-kültür ilişkisi; İstihdam-teknoloji seçimi;

rine histerik bir açıdan bakmak, onları toplumsal gelişmenin yasalarının dışında ele almak, bilim ve sanat'ı karşı karşıya koymak bu sözde sanatçıların ortak özelliğidir. Bunlara silahlanmaya karşı mısınız deseniz, "aslında biz bütün silahlara karşıyız" derler. Elbette bütün silahlar kötüdür, ama Filistin halkının, El Salvador, Angola halklarının ellerindeki silahların "işlevi" ile ABD, İsrail, Şili, Güney Afrika Cumhuriyet yöneticilerinin elindeki silahların "işlevi" bir midir? Bütün savaşlar kötüdür. Ama halkımızın kurtuluş savaşı da bir savaştır. Burada da halkımızın elinde silahlar vardı. Demek ki hiç bir sorunu tarihsel ve özgül, genel ve özel, yer ve zaman, esas ve tali, gelişen ve gerileyen, ayrı ve bir yanlarının bağlamı dışında ele almamak gerekir. Yani toplumsal gelişmenin yasalarının bilimi ile sanatı birleştirmek gerekir.

Özetleyecek olursak, ülkemizde onca "sanat" dergilerinin yığınlarla bağlarının zayıflığı insanlığın, halkımızın ortak ülkülerini savunamamalarından, sanat-bilim arasındaki

bağı kavrayamamalarından, halk yığınlarının dilini bilmemelerinden ileri gelir. "Bilim ve Sanat"ın Eylül sayısı güncel somut bir soruna bilimsel (sanatsal bir çerçevede) bir açıdan yaklaşmıştır. Bir anda yığınların önemli bir kesiminin dikkatini çekebilmiştir. İşte "Bilim ve Sanat"ın Eylül sayısına duyulan ilginin sırrı budur.

Dileğimiz odur ki, "Bilim ve Sanat" bu tutumunu sürdürsün. Barışı, ilerlemeyi, sosyal adaleti, özgürlüğü, emeği, insan değerlerini kararlılıkla savunsun. "Bilim ve Sanat" bu tutumunu sürdürdükçe biz de "Bilim ve Sanat"a karşı görevlerimizi var gücümüzle yerine getireceğiz. "Bilim ve Sanat" fabrikalarda, hayatı yaratan ellerimizde yaşayacak, büyüyüp güçlenecektir. "Bilim ve Sanat"a gecekondularımızın en güzel yerlerini vereceğiz. Mobilyalardan yapıma kitaplığımız yok ama yine de onu en iyi muhafaza edeceğimize inanım. Yeter ki bizim dilimizle konuşsun bakan o zaman göreceksiniz ki, o gözlüklü, parlak kafalı sözde aydınlardan, rakı kadehlerinden ilham alanlar-

dan daha fazla sanatı biliyoruz ve sanatçıyı anlıyoruz.

Burada şunu da son olarak belirtelim. "Bilim ve Sanat"ı almak için kağıthaneye bağlı Seyrantepe gecekondulu mahallesinde oturduğum halde taa Taksim'de ancak bulabildim. Bu da sanatımızın asıl gitmesi gereken yerlerden ne kadar uzakta olduğunu gösteriyor. Öyle ya "hıh... gecekondudakiler sanattan ne anlar?.." Halbuki Nazım'dan Neruda'dan, Brecht'ten en güzel türkülerin emekle, alınteriyle bütünleştiği yerlerdir gecekondulu geceleri.. Burada gerçek sahiplerini bulur Gorki'nin, Steinbeck'in, London'un, Orhan Kemal'in kitapları. İnsan buralarda bu kitapların böyle pahah süslü, gösterişli mobilyalardan kurulu kitaplıklardan nefret ettiklerini söylüyorlarmışçasına bir duyguya kapılır kendini. Şu anda karşımda duran "Bilim ve Sanat"ın kapağı da bende aynı çağrışımları uyandırıyor. Adeta yüzüme gülüyor. Sevdiğine kavuşan insan gibi. Yaklaşıp bakıyorum barış güvercinleri uçuyor, gökyüzü maviliğinde.. Altta bir yazı ilişiyor gözüme. Okuyorum...BARİŞ...

BÖLGE TİYATROLARI: SÖYLENMIŞLERİN YİNELENMESİ

Levent TARHAN

Geçtiğimiz ay Devlet Tiyatrolarının adını tam olarak belirlemediği; ancak "turne" olarak nitelendirildiği, üç il'e yönelik çalışmalarını, tiyatro sanatçıları ve tiyatrosaverlerin çeşitli yorumlara yönelmesine neden oldu.

Bakanlığın "Bölge Tiyatrosu" olarak tanımlamaya yönelik bir tutum izlediği bu uygulama hakkında, Devlet Tiyatroları açıklama yapmaktan ısrarla kaçınıyordu. Adana, Elazığ ve Erzurum'a "turneler" olarak belirlenen uygulama hakkında, zaman zaman değişik söylentiler yaygınlaştırılıyordu.

Örneğin, Adana tiyatrosunun mutlaka yerleşik kadro olacağı; Elazığ ve Erzurum'un ise şimdilik yerleşik düşünülmediği öne sürülüyordu.

Ancak, Adana da dahil olmak üzere bu üç ildeki uygulamanın nasıl tasarlandığı hakkında hiçbir aydınlatıcı bilgi verilmiyordu.

Tiyatro sanatının, kültürel gelişmeye-değişmeye katkıda bulunabilmesi için bölgelerde kalıcı görevler yüklenilmesi görüşünün ağırlık kazanmaya başladığı 1960'lı yıllardan bu yana; zaman zaman tartışması yoğunluk kazanmasına karşın; bölge tiyatroları ve bölge konservatuarlarının kurulmasına yönelmemiş, bu konu etrafında oluşan tartışmalar adeta fırsat bilinip, konunun unutulmasına karşın, hiçbir ciddi önlemlerle üzerine gidilmemiştir.

Oysa, bu dönemde bölge tiyatroları yasa tasarısına yöneltilen eleştiriler, bu konunun tamamen gündem dışı bırakılmasını isteyenlerin ekmeğine yağ sürmek için yapılmamıştı. Aksine, bölge tiyatroları yasa tasarısının, yapılacak en geniş ve kapsamlı değerlendirmeler sonucunda, varabileceği en kullanışlı durum ile yürürlüğe girmesi için, adeta bu konuya yönelik bir kam-

panya başlatılmıştı.

Biz 1960'lı yıllarda yoğunlaşan bu tartışmalardan çeşitli görüşleri kısa kısa da olsa tekrar gündeme getirerek, okurumuzun, yeniden aktüel bir olay durumuna gelen "Bölge Tiyatroları" konusunda, yirmi yıl evveli ile bir karşılaştırma yapmasına olanak sağlamak istedik. Konunun aktüel yanını izleme olanağını bulanlar, bu yazıyla da şöyle bir görüşe varabilirler: "20 yılda bu konu çerçevesinde hiçbir değişiklik olmamış, bir arpa boyu yol katedilmemiştir."

Bu izlenimin oluşmasına neden olan temel unsur politikasızlıktır.

Kültür alanında, köklü girişimlerden sürekli kaçınılması, kültür politikamızın özzerk kurumları ve sanat adamlarınca belirlenmesine olanak tanınmaması, "devlet eli ile sanatın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması" görüşünün işlevsel bir hâle gelebilmesine sürekli engel olabileceği yönünde, değişen siyasi iktidarlara sürekli olanak sağlamıştır.

Bölgelerde, sanatın etkinliklerini yürütecek sistemleştirilecek konservatuarlar ya da bölge kültür merkezleri kurulmadan, bölgenin kendi geleneksel kültürünü inceleyip onun kültürel-gelişme ve değişmesine yönelik bölgesel çalışmalara gidilmeden; ülkenin çeşitli kentlerine, kasabalarına, nahiyelerine, köylerine hatta mahallelerine turneler tertiplemenin gerçek yararı ne olabilir?

Bu turne programları çerçevesinde seçilmiş olan piyeslerin, söz konusu bölge halkının -kültürel gelişmesi ve değişmesine- katkıda bulunacağı hangi toplumsal araştırmalar veri alınarak saptanır?..

Böylesi turnelere, zaman zaman bölge halkının aşırı ilgi göstermesi zaman zaman ise ilgisiz kalması, görevi kendi toplumunun nabız

atışını iyi bilmek olan tiyatro yöneticilerince, hangi bilimsel değerlendirme ile açıklanabilir?

Böylesi turnelerin, bölgede tiyatro seyircisi yetişmesine ve giderek tiyatro dolayısıyla bir eğitimden geçilmesine ne gibi katkıları olabilir?

Kötü örneklerin yarar yerine zarar getirdiği unutulmazsa, böylesi turnelerde politik yararlanma politikası olduğu düşünülebilir mi?

Böylesi sorular ve daha başkalarına verilecek en gerçekçi yanıtlar sonucunda işe gerçekten sarılma adına "samimi" gayretler gösterildiğinde, bu güne kadar uygulana gelmiş "geçistirmecilik" ve "plan ve programsızlık ile buradan kaynaklanan eleman yetersizliği" sorunlarını aşmaya yönelik, ciddi önlemler ile yola çıkılmalıdır!

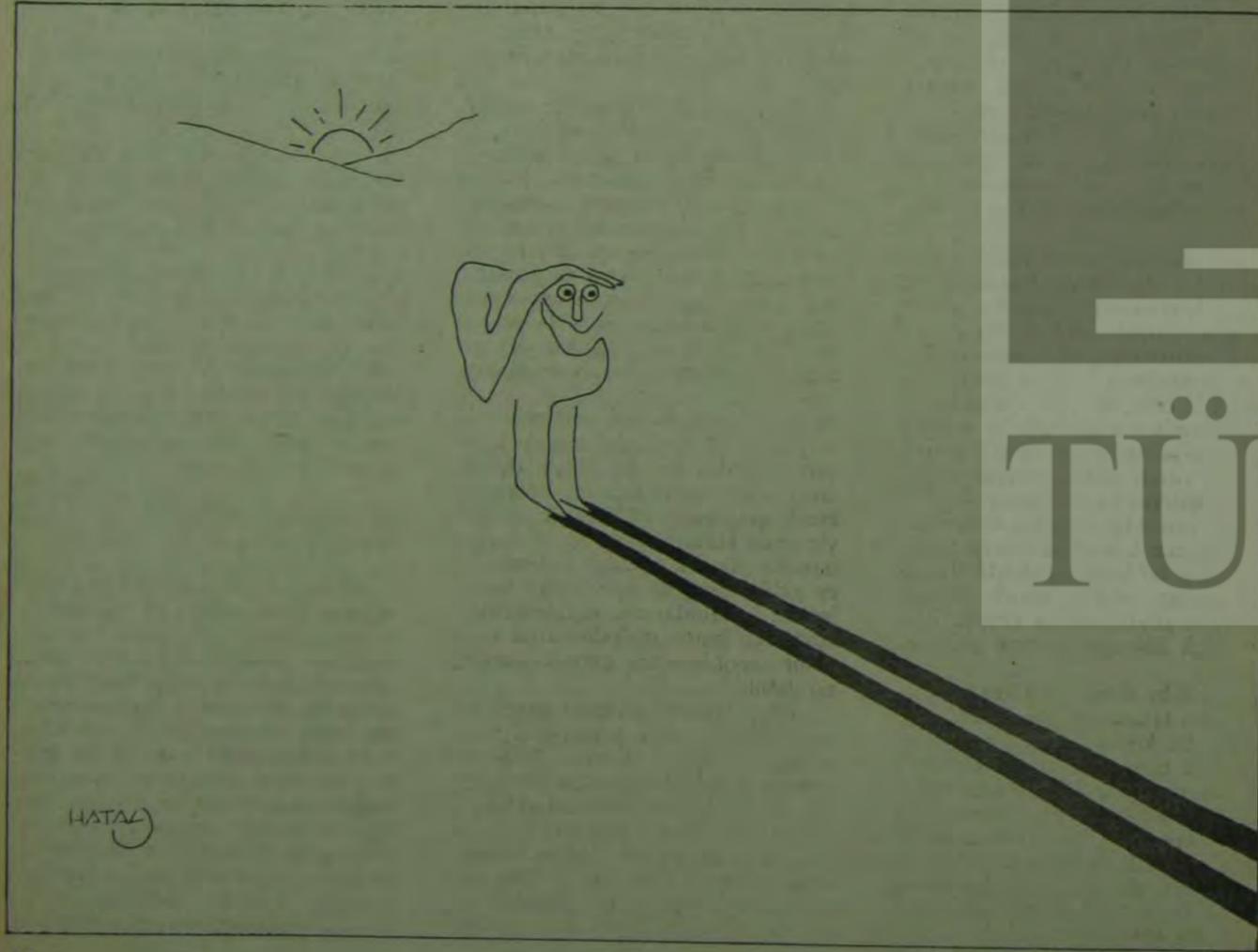
Sorunu, daha da kısa olarak özetlersek, bu güne değin süregelen "kültür politikasızlığı" politikasını ve onun yarattığı pürüzleri aşmak gereklidir!

Ankara Devlet Konservatuarı Tiyatro Bölümü'nün, kuruluş amaçları doğrultusunda yetkinleşememesi, Devlet Tiyatrolarının keyfi yönetimi, yetersiz sanatçılar, yetiştirilmeyen eğitimciler, yetersiz ders programları, harcanan yetenekler, değerbilmezlikler, oyun yazarlığı alanının çekici kılınmaması ve hâlâ yurdumuzun pek çok yerinde, "aç, aç" denilen göbek dansı ile tiyatronun karıştırılması, özetle, "politikasızlık" politikası ile tanımlanabilir ancak!

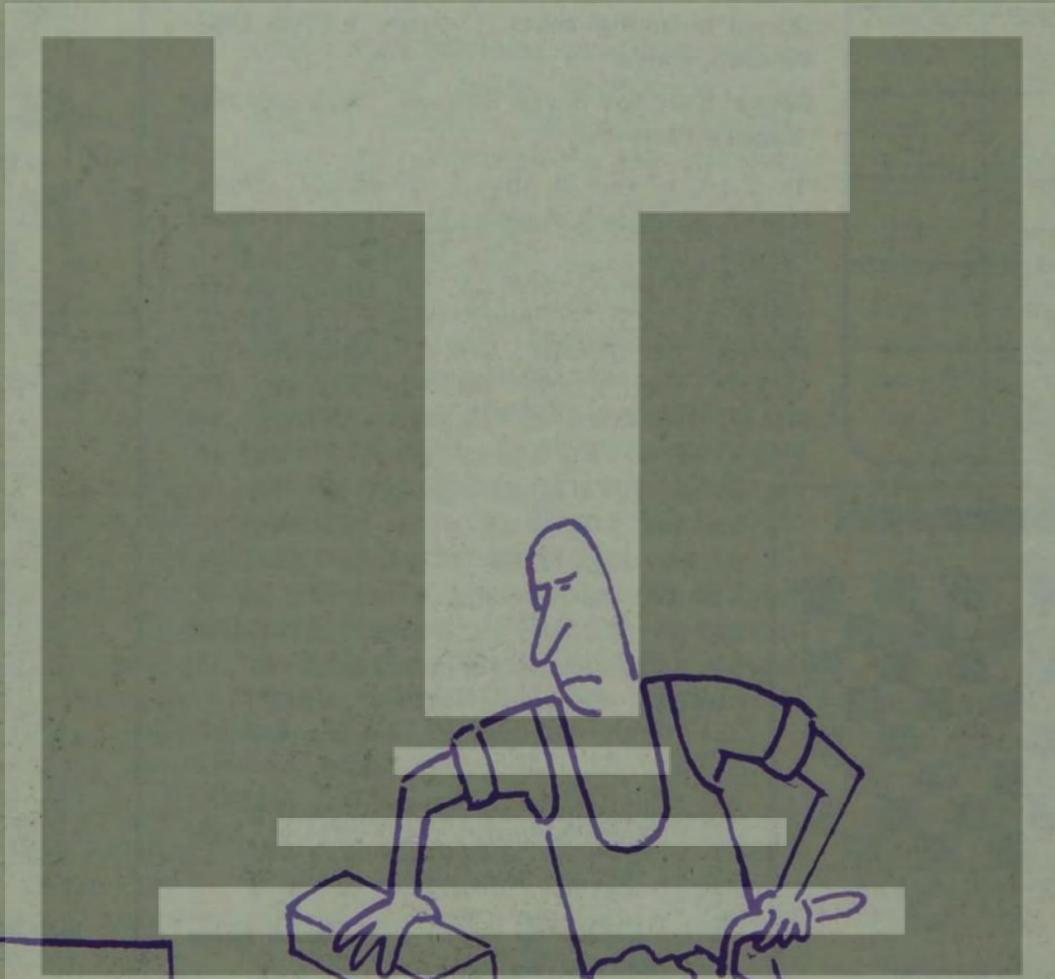
Kaldı ki, bu alanda sorunun ve gerçeklerin bu kadar açık seçik olmasına karşın "politikasızlık" politikasında direnmek, olsa olsa çağın gereklerinden bihaber, astığı astık kestigi kestik, sürü yönetme benzeri ile meydanı boş bulup at oynatma türü bir "politikanın" temsilciliğini yüklenmekten öte bir iş değildir.

İLK BÖLGE TİYATROSU ÖNERİSİ:

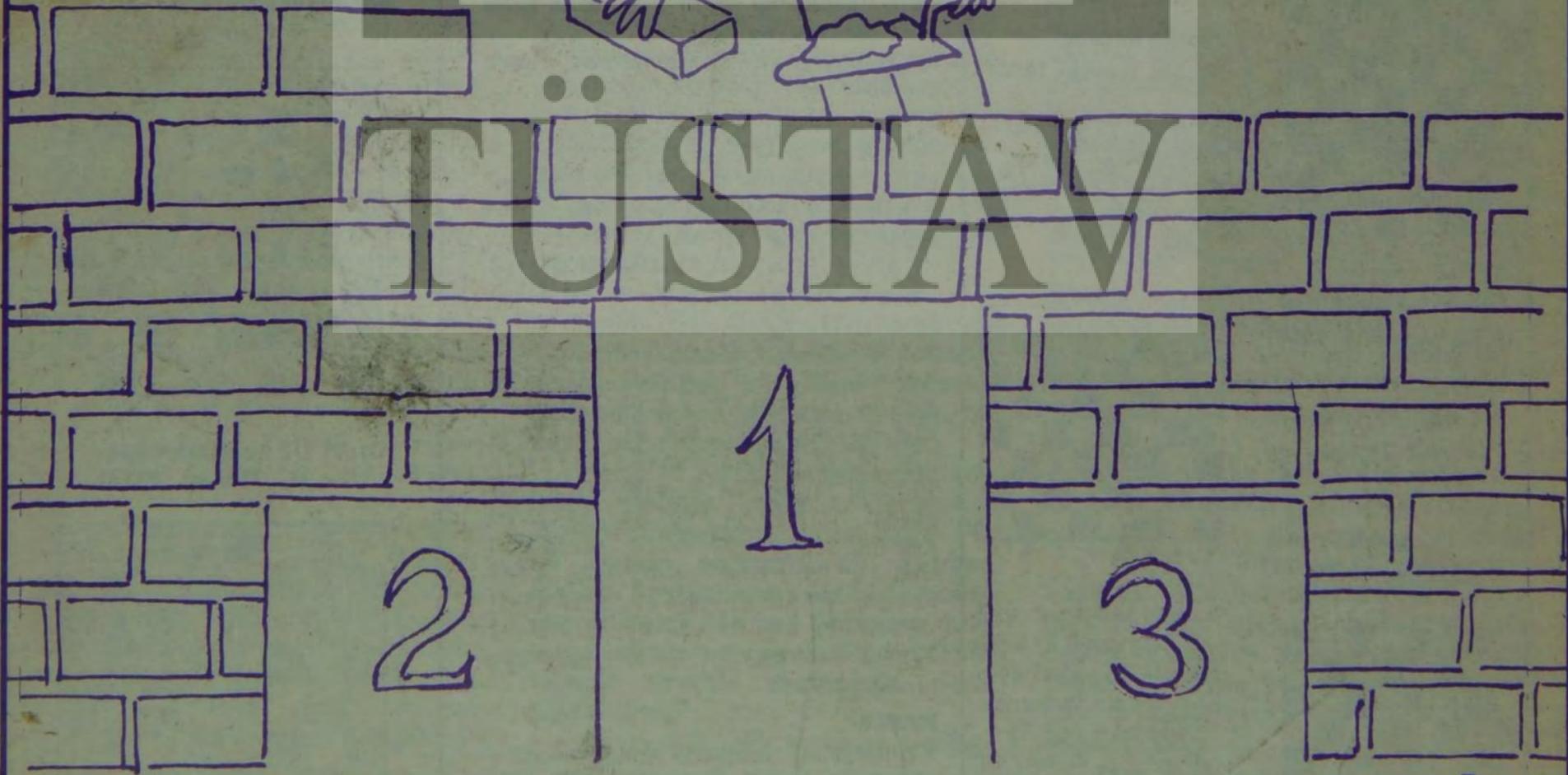
Muhsin Ertuğrul, 1945 te Fransa'da başarı kazanan bir uygulamayı örnek göstererek, 1950 de bölge tiyatrosu düşüncesini ortaya attı: "Fransa'da bütün bölge tiyatrolarını kuran, tek başına bir kadındır. Bu kadın memleketteki Michel Saint-Denis gibi, Jean Daste gibi Gaston Baty gibi bir numaralı tiyatro adamlarına bu ihtiyacı anlattı, bu sevgiyi aşladı, onları iş başına getirdi. Onbeş yıl önce birini Strasbourg'a ötekini Aix-en-Provence'a berikini Grenoble'e gönderdi. Şimdi bu bölgeler saat gibi işlemek-

Mustafa Doğruer

TÜSTAV

DOĞRUER